

De strijd voor bevrijding van de Westelijke Sahara

De oorsprong van het Saharaanse nationalisme

Tony Hodges

Voorwoord

Deze brochure, geschreven in 1982 en voor het eerst uitgegeven in Nederlandse vertaling in 1985, is en blijft van groot belang. Zij geeft antwoord op de vraag hoe een autonome nationalistische beweging zoals het Front Polisario kon ontstaan in de Saharaanse nomadensamenleving. Duidelijk wordt hoezeer de Spaanse kolonisator en het Marokkaanse buurland de kracht en de oorspronkelijkheid van het Saharaanse nationalisme onderschat hebben. Een korte schets van de actuele situatie is hier wel op haar plaats.

Een 2000 km lange Marokkaanse defensielinie, dwars door de Westelijke Sahara, van noord naar zuid, verdeelt het land maar ook de Saharaanse bevolking in tweeën. Sedert 1991 is er een staakt-het-vuren van kracht, gesloten tussen het Front Polisario en Marokko en bewaakt door de Verenigde Naties in afwachting van een definitieve vredesregeling. De Verenigde Naties hebben een missie ter plaatse die tot taak heeft een zelfbeschikkingsreferendum in het gebied te organiseren (de MINURSO – Mission des Nations Unies pour l'organisation du Référendum au Sahara Occidental). De lijst van stemgerechtigden aan het referendum, opgesteld door de Verenigde Naties en gebaseerd op de Spaanse volkstelling van 1974, ligt klaar. Marokko weigert echter medewerking aan elke oplossing die de optie van een onafhankelijk West-Sahara in zich bergt, alle bemiddelingspogingen van opeenvolgende speciale gezanten van de secretaris-generaal van de VN ten spijt.

De Democratische Arabische Republiek Sahara, uitgeroepen op 27 februari 1976, is heden ten dage erkend door meer dan 70 landen over de wereld. De laatste erkenning betrof die

door Oost-Timor, kort na diens onafhankelijkheid in mei 2002. De Saharaanse republiek bekleedt een van de vice-presidentschappen van de Afrikaanse Unie, zoals de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE) sedert 2002 heet, en Marokko is daarvan nog altijd geen lid.

In het door Marokko bezette deel van de Westelijke Sahara zuchten degenen die niet konden of wilden vluchten onder het juk van de Marokkaanse repressie. En nog altijd verblijft een groot deel van het Saharaanse volk in ballingschap in de Algerijnse woestijn. Door natuurlijke bevolkingsaanwas is het aantal vluchtelingen aldaar gegroeid tot zo'n 180.000 zielen. Kinderen zijn geboren die hun eigen land nauwelijks kennen.

Het Saharaanse nationalisme heeft nog niets aan kracht ingeboet, integendeel. De Saharaanse *civil society* in bezet gebied organiseert zich ter verdediging van de rechten en de identiteit van haar burgers. In de vluchtelingenkampen is de vastberadenheid groot om de strijd voort te zetten totdat terugkeer naar een vrij West-Sahara mogelijk wordt.

In 2003 is in Nederland een stichting opgericht voor solidariteit met het Saharaanse volk. Deze *Stichting Zelfbeschikking West-Sahara* wil de gebeurtenissen in de Westelijke Sahara onder de aandacht brengen en steun verwerven voor de uitoefening van het recht op zelfbeschikking door het volk van de Westelijke Sahara. Ze wil een bijdrage leveren aan de druk die op Marokko wordt uitgeoefend en op die landen, zoals Frankrijk, die Marokko steunen in zijn illegale bezetting van de Westelijke Sahara. Aandachtspunten zijn verder de ernstige en aanhoudende schendingen van de mensenrechten in bezet gebied en Nederlandse betrokkenheid van Nederland bij de plundering van de natuurlijke rijkdommen van de Westelijke Sahara.

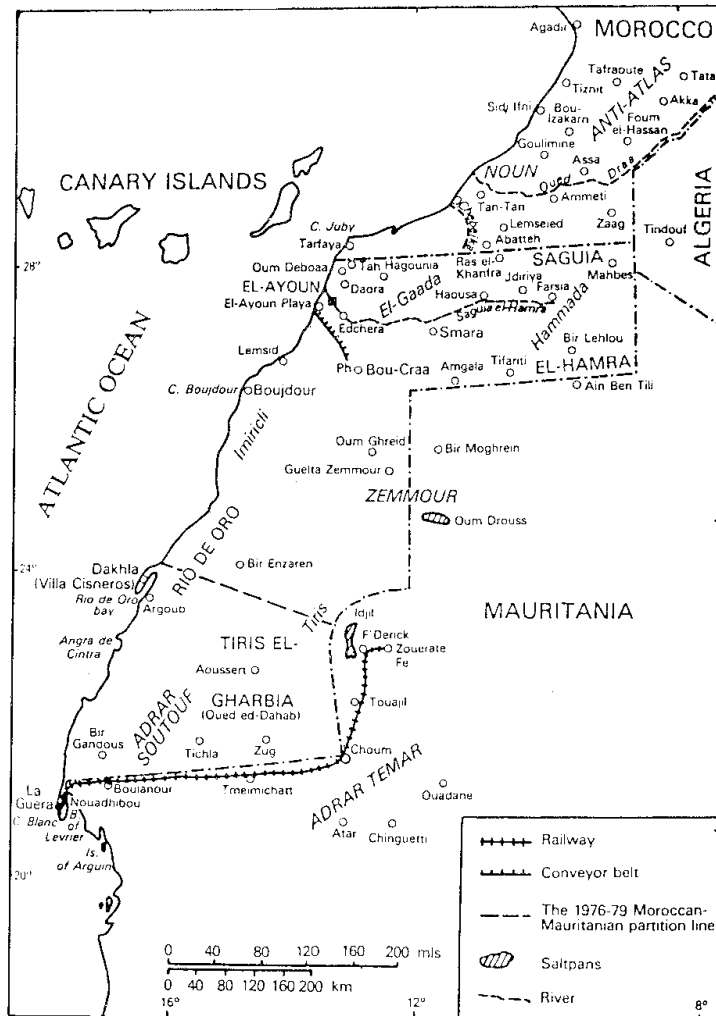
Via een e-mail Nieuwsbrief en een website verspreidt de Stichting actuele informatie over en uit de Westelijke Sahara en over de activiteiten van de Stichting. Een van de langlopende activiteiten is deelname aan een internationale adoptiecampagne om opheldering te verkrijgen over het lot van honderden Saharanen die zijn 'verdwenen' sedert de Marokkaanse invasie.

Rotterdam, januari 2004

Over Tony Hodges

Hodges is auteur van de *Historical Dictionary of Western Sahara* (The Scarecrow Press, Metuchen - New Jersey & London, 1982) en van *Western Sahara: The Roots of a Desert War* (Lawrence Hill & Company, Westport - Connecticut, 1983) – beide standaardwerken op hun gebied. Ook is hij medeauteur van *After Angola: The War over South Africa* (Rex Collins, London, 1976).

Als Brits journalist heeft hij jarenlang in diverse gebieden van Noord-Afrika gereisd, er veel onderzoek gepleegd en talloze contacten opgebouwd in Algerije, de Westelijke Sahara, Marokko, Mauretanië, Spanje en in de wetenschapswereld uiteraard. Voorts heeft hij veel geschreven voor onder andere *The Observer*, *Third World Quarterly*, *The Financial Times*, *Africa Report* en *Le Monde Diplomatique*.

Moira Jones WESTERN SAHARA

In de afgelopen zeven jaren is de Westelijke Sahara het strijdtonel geworden van een van de hardnekkigste guerrillaoorlogen in Afrika. Sedert de Akkoorden van Madrid van 14 november 1975, waarmee Spanje zijn fosfaatrijke,

onherbergzame kolonie overdeed aan Marokko en Mauretanië, hebben de nationalistische guerrillastrijders van het Frente Popular para la Liberación de Saguia el Hamra y Río de Oro, kortweg het Front Polisario, onverzettelijk en met redelijk veel succes gevochten tegen zeer veel machtigere strijdkrachten. In 1979 hadden ze van hun zwakste tegenstander, Mauretanië, een vredesverzoek afgedwongen en sindsdien hebben ze de om en nabij 40.000 man sterke Marokkaanse troepenmacht gedwongen zich terug te trekken op twee kleine enclaves aan de kust, die samen niet meer dan plusminus een derde van de totale landoppervlakte van 266.654 vierkante kilometer in beslag nemen. Hun staat in ballingschap, de Democratische Arabische Republiek Sahara (DARS), gesticht in februari 1976, kreeg in het internationale strijdperk inmiddels diplomatieke erkenning van meer dan 50 landen (de laatste erkenningen kwamen van Mauritius en Venezuela, in 1982). En deze republiek werd, met de steun van de meerderheid van de Afrikaanse staten, als volwaardig lidstaat toegelaten tot de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE), ook al leidde dat tot een verlamende boycot van de eerstvolgende OAE-bijeenkomsten door conservatieve bondgenoten van koning Hassan.

Het Front Polisario vecht voor onafhankelijkheid, of, zoals zijn leiders soms zeggen, voor de bevrijding van de nog bezette gebieden van het nationale grondgebied van de DARS. Historisch gezien kent de Westelijke Sahara, net als veel moderne Afrikaanse naties, echter geen antecedent. De bevolking van de Westelijke Sahara heeft in de prekoloniale tijd nooit een natie gevormd en het huidige nationalisme is een zeer recent verschijnsel, dat pas wortel schoot in de laatste periode van het Spaanse koloniale tijdperk.

Het Saharaanse volk

Vóór de komst van de Spanjaarden, die in 1884 een kolonie stichtten aan de Río de Oro baai, maar tot 1934 niet in staat bleken het ontoegankelijke achterland te ‘pacificeren’, had geen enkele, het stamverband overstijgende autoriteit de samenleving van de Westelijke Sahara ooit aan banden gelegd. De ongenaakbare wereld van de woestijn, waarin kleine groepen nomaden genoodzaakt worden uitgestrekte gebieden te doorkruisen op zoek naar voedsel voor hun dieren, was niet bevorderlijk voor het ontstaan van omvattende, complexe staatsstructuren. Bovendien waren er veel conflicten tussen stammen onderling. De Saharanen beschikten in ruime mate over oorlogstuig (kamelen, vuurwapens) en bezaten een diep gewortelde trots op het dragen van wapens. In een dergelijke maatschappij, waarin alles draaide om het fokken van vee, werd de *ghazzi*, de gewapende overval, allereerst op touw gezet om dieren in bezit te krijgen. De *ghazzi* werd beheerst door handelsprincipes en kende gewoonteregels die de verdeling van de buit regelden. Doordat echter in geval van moord familieleden (aan vaderszijde) van de dader aansprakelijk gesteld konden worden, kon bloedvergieten eindeloze reeksen gewapende overvallen ontketenen. Elke aanval van de ene kant leidde meedogenloos tot een vergeldingsactie van de andere kant, totdat uiteindelijk één van de partijen, uitgeput, om vrede smeekte.¹

Belangrijkste verbintenissen voor de West-Saharanen waren die met de stam (*qabila*, mv. *qabaeh*), stamfractie (*fakhd*), en familie. Dat waren de sociale groepen waarbinnen politieke, militaire en juridische leiders aangesteld werden, vergaderingen raden bijeenkwamen, de gemeenschappelijke verdediging of gewapende overvallen georganiseerd werden, onderlinge twisten beslecht en misdaden bestraft. En de plaats op de stamboom van zijn *fakhd* of *qabila* gaf de West-Saharaan een aantal rechten en plichten ten aanzien van zaken

als de keuze van een huwelijkspartner en de verantwoordelijkheid voor bloedschuld.²

De stamidentiteit werd nog versterkt door de kasteverschillen tussen de stammen onderling. Bovenaan de sociale rangorde stonden de vrije stammen, die ofwel bekend stonden als *shorfa* ingeval ze aanspraak maakten op afstamming van de profeet Mohammed (dankzij vermetel geknoei door hun voorouders met de stamboom), ofwel als ‘volk van het geweer’, *ahel mdata*. In werkelijkheid waren de *shorfa* doorgaans net zo afhankelijk van hun militaire kunnen als van hun aanspraak op heilige voorvaderen voor het veiligstellen van hun sociale positie. Onder deze twee kasten kwamen de *znaga*, stammen die schatplichtig waren aan machtige, vrije stammen in ruil voor bescherming. De cijns die zij moesten betalen, kon verschillende vormen aannemen, maar de variant die het meest voorkwam, was de *horma*, een cijns die door elk familiehoofd van een ondergeschikte stam betaald werd aan een bepaalde familie in de ‘beschermende’ stam. De *znaga* werd soms *lahma* genoemd, oftewel ‘vlees zonder botten’, een benaming die hun weinig benijdenswaardige sociale positie plastisch weergaf. Toch was hun toestand nog net iets beter dan die van de verachte kasten van zangers (*iggawen*) en handwerkslieden (*maalemin*) en van de slaven (*abid*) en ex-slaven (*haratin*), die sociaal het minste waren. Elk van deze kasten was eerder verbonden aan een van de stammen van strijders, beschermers of schatplichtigen, dan dat ze zelf een stam vormde.³

Het is niet verbazingwekkend dat het besef van bloedverbondenheid (*asabiya*), of solidariteit met de familieleden aan vaderszijde, uitzonderlijk sterk was in een dergelijke maatschappij.⁴ De uiteindelijke vestiging van een *pax gallica/hispanica* in de woestijnvlakten tussen Adrar (Mauretanie) en de Oued Draa (Zuid-Marokko) in 1934

maakte een einde aan de gewapende overvallen tussen de stammen onderling. Het beschermingssysteem dat ten grondslag lag aan de kastenindeling van de stammen, werd uitgehold. En de betekenis van de *fakhd* nam in het leven van alledag doordat het mogelijk werd in veel kleinere groepen rond te trekken om beter gebruik te kunnen maken van de weidegronden. Ondanks dat alles was het besef van identiteit van de stam of van de stamfractie en de verbondenheid daarmee zelfs aan het eind van de jaren vijftig nog nauwelijks anders dan eeuwen tevoren. Het bleef veel sterker dan elk ontwakend gevoel van een boven het stamverband uitstekende nationale identiteit of die nu West-Saharaans, Marokkaans of Mauretaans was.

Het gebied dat heden ten dage de naam Westelijke Sahara draagt, komt grofweg overeen met het geografisch gebied dat bij de *qabaal* traditioneel bekend stond als de Sahel, ofwel als het kustgebied, aaangezien het grensde aan de Atlantische kust. De nomaden van deze streek beschouwden zichzelf, ruim gesproken, als de *ahel es-Sahel*, het ‘volk van de Sahel’ of van de Atlantische Sahara.⁵ In de negentiende en twintigste eeuw waren de belangrijke *qabaal* die deel uitmaakten van de *ahel es-Sahel*: de Reguibat, de Izarguien, de Oulad Delim, de Oulad Tidrarin, de Ait Lahsen en de Arosien.

Deze Saharanen hadden, in brede culturele zin, een gemeenschappelijke identiteit tegenover de overheersende, sedentaire of halfnomadische Berberbevolking, die wat verder in het noorden leefde, aan de andere zijde van het Ouarkziz- en Bani-gebergte en de Oued Draa, in Zuid-Marokko. De Saharanen onderscheidden zich van hen door hun levenswijze als nomaden met grote kudden kamelen en door hun volledige politieke en militaire onafhankelijkheid. En zij onderscheidden zich bovendien van de Tashelhit-sprekende

Berbers door hun taal: het Hassaniya-dialect van het Arabisch.⁶

De West-Saharanen maken wel deel uit van dezelfde brede etnische groep als de *beidan*, of ‘Moren’ uit Mauretanië. Zij stammen allen af van zwarte Afrikanen, van Sanhaja Berbers en van Beni Hassan Arabieren die sedert het einde van de dertiende eeuw naar deze streek van de Sahara trokken. In het lange proces waarin Beni Hassan Arabieren de Sanhaja onderwierpen en de beide volkeren zich vermengden, werd de Sanhaja-taal (die nog alom gesproken werd ten tijde van de eerste Portugese expedities in de kustgebieden van de Westelijke Sahara en van Mauretanië in de vijftiende eeuw) teruggedrongen en werd het Hassaniya, zelfs door stammen van zuivere Sanhaja afkomst, overgenomen. De *trab el-beidan* (het ‘land van de Moren’) werd, globaal gesproken, begrensd door de Oued Draa en de haar flankerende bergketens in het noorden, door de vallei van de rivier de Senegal en de bocht van de Niger in het zuiden, en door de praktisch onbewoonbare Erg Chech, Tanezrouff en Majabat al-Koubra in het oosten, waardoor de Moren gescheiden waren van het land van de Toeareg, behalve in het zuid-oosten, in de streek van Timboektoe.⁷ Deze strook van de woestijn werd gekarakteriseerd door een aantal gemeenschappelijke kenmerken – onder andere een gemeenschappelijke taal (Hassaniya), een economie gebaseerd op nomadendom van herders en handel, de veel toegepaste praktijk van roofovervallen, en een groot aantal typerende culturele kenmerken op zo uiteenlopende gebieden als dat van poëzie, eetgewoonten en kleding.

Toch waren er beslissende verschillen met de *ahel es-Sahel*. Het ‘land van de Moren’ werd niet als politieke eenheid ervaren. Het bestond uit een aantal emiraten, bonden en stammen, die dikwijls met elkaar in strijd waren. In de vlakten in het zuiden

en het middenwesten, waar het iets meer regent en de oases en betere weidegronden een hogere bevolkingsconcentratie mogelijk maken, vormden vanaf de zeventiende eeuw sommige machtige strijderstammen van Beni Hassan oorsprong – in Trarza, Brakna, Adrar en Tagant – embryonale staatsstructuren die het stamverband overstegen. (Zo kwam Tagant in de achttiende eeuw onder de invloedssfeer van een stam van Sanhaja oorsprong, de Idou Aich.) De uitzonderlijk droge woestijn tussen Adrar en de Oued Draa was daarentegen het domein van de *qbael* die altijd buiten het bereik en de invloedssfeer van de sultans van Marokko of de emirs in het zuiden bleven.⁸

Het specifieke karakter van de *ahel es-Sahel* is echter op zich niet van belang geweest voor de tweede helft van de twintigste eeuw, als men bedenkt dat de bevolking van de Westelijke Sahara veel meer gemeen heeft met de Moren over de grens, in Mauretanië, dan deze laatsten met hun landgenoten van Pulaar, Soninke en Peul afkomst. Net zo min is er een wezenlijke reden waarom de culturele verschillen tussen de Saharanen en hun Marokkaanse burenen meteen in het noorden nu een grotere barrière voor politieke integratie zouden vormen dan die tussen bij voorbeeld Arabisch en Berbers sprekende Marokkanen.

Pas in 1957-'58 werden duizenden Saharanen opgenomen in een brede, antikolonialistische strijd die over de grenzen heen ging, toen ze de oproep tot verzet van het Marokkaanse bevrijdingsleger (*Jaich at-Tahrir*) beantwoordden. In januari 1956 benoemde het Bevrijdingsleger een Riffijn, Benhamou Mesfioui, tot commandant van de zuidelijke zone. Aan de vooravond van Marokko's onafhankelijkheid (maart 1956) kregen zijn mannen uitgestrekte gebieden van Marokko, zuidelijk van Agadir, onder controle. Ze stichtten hoofdkwartieren in steden als Tiznit, Bou-Izakarn en

Goulimine. Doordat Goulimine een belangrijk handelscentrum voor de Saharanen was, bereikte het nieuws dat deze bevrijdingsstrijders in het uiterste zuiden van Marokko waren aangekomen, spoedig de woestijn. Geïnspireerd door het succes van de Marokkaanse onafhankelijkheidsstrijd, sloten Saharanen zich bij het Bevrijdingsleger aan. In juni 1956 openden eenheden van hen een reeks aanvallen op Franse stellingen dichtbij Tindouf, in zuidwest-Algerije.⁹ En in februari 1957 voerden de guerrillero's de eerste van een reeks aanvallen op de Fransen uit in het uiterste noorden van Mauretanië, dichtbij Bir-Moghrein.¹⁰ In de Westelijke Sahara zelf gaf de Spaanse gouverneur-generaal, generaal Mariano Gómez Zamalloa, de Spaanse troepen eind 1957 bevel zich strategisch teug te trekken op enkele enclaves aan de kust. Zelfs Smara werd verlaten. Verder noordelijk viel de guerrillabeweging, ondersteund door de lokale Ait Ba Amaran, in november Ifni binnen. Uiteindelijk werd het Spaanse leger in december van dat jaar gedwongen zich terug te trekken op een kleine enclave rond de hoofdstad Sidi Ifni.¹¹

Hoewel de Saharanen geïnspireerd waren door Marokko's onafhankelijkheid en de hoogste commandanten van het Bevrijdingsleger Marokkaans waren, is het niet aannemelijk dat de Saharanen een soort 'Marokkaanse nationaal bewustzijn' hadden. De eenheden die daadwerkelijk in de Sahara vochten, bestonden vrijwel uitsluitend uit Saharanen. En Saharaanse groeperingen gaven steun aan de beweging middels hun traditionele vergaderingen, de *djemaas*. Misschien omhelsden enkele Saharaanse deelnemers aan de strijd het ideaal om deel uit te gaan maken van een onafhankelijk Marokko. Maar waarschijnlijk hadden de meesten een meer traditionele benadering en zagen hun strijd als een hervatting van de antikolonialistische *ghazzian*, die nog maar drieëntwintig jaar geleden, in 1934, gestaakt waren en wilden

zij herstel van de 'totale vrijheid' waaraan zij in de prekoloniale tijd gewend waren. Als het Bevrijdingsleger erin geslaagd zou zijn de Spanjaarden uit de Westelijke Sahara te verdrijven, zou het gebied door Marokko ingenomen zijn en zou het nationalisme van het Saharaanse volk waarschijnlijk nooit als politieke kracht naar voren zijn gekomen, evenmin als het nationalisme van de Toereg een verschijnsel van werkelijk politiek belang in Zuid-Algerije is geworden.

In feite werd de Saharaanse vleugel van het Bevrijdingsleger in februari 1958 verpletterd door een gecombineerde Frans-Spaanse antiguerrilla operatie: Operatie Ouragan.¹² Hierbij werden 14.000 man troepen en 130 vliegtuigen ingezet. Wat resteerde van de Saharaanse vleugel zocht zijn toevlucht in Zuid-Marokko. Daar werd zij ontwapend en ontbonden en tussen 1958 en 1960 gedeeltelijk opgenomen in de Forces Armées Royales (FAR), die er begin 1958 uiteindelijk in geslaagd waren het koninklijk gezag in het uiterste zuiden van Marokko te vestigen. Zo bleef de Spaanse Sahara Spaans... uitgezonderd een smalle strook grondgebied tussen de Oued Draa en breedtegraad 27°40', de zogenaamde Tarfaya Zone of Spaans Zuid-Marokko. Spanje had overdracht of 'teruggave' van dat gebied aan Marokko beloofd, omdat het, anders dan Seguia el Hamra en Río de Oro – die kolonies in eigenlijke zin waren – deel had uitgemaakt van Spanjes protectoraat over Marokkaans gebied volgens de Frans-Spaanse Conventie betreffende Marokko van 1912. De overdracht was uitgesteld vanwege Madrids eis dat eerst de opstandelingen onder controle gebracht moest zijn. Uiteindelijk vond de overdracht plaats bij de Overeenkomst van Cintra, die 1 april 1958 getekend werd.

Het daaropvolgende decennium was het verzet van het Saharaanse volk tegen de Spanjaarden in het gebied dat onder Spaans beheer bleef, niet noemenswaard. Dit was echter wel

een periode waarin zich diepgaande economische, sociale en politieke veranderingen voltrokken. Toen aan het einde van de jaren zestig een nieuwe antikolonialistische beweging gestalte kreeg, nam deze dan ook een duidelijk andere vorm aan dan die van Saharaanse eenheden binnen het Bevrijdingsleger.

Bodemschatten en sociale verandering

Tot aan het einde van de jaren vijftig was de koloniale aanwezigheid niet alleen heel recent, maar had zij ook weinig stempel gedrukt op de traditionele samenleving. Voor Madrid was de Westelijke Sahara van een uiterst gering economisch belang. Het werd, als een soort minderwaardig aanhangsel van het Spaanse protectoraat in Noord-Marokko, bestuurd door een *delegado gubernativo*, volgens een decreet dat na de definitieve Frans-Spaanse pacificatie van het gebied, in 1934 uitgevaardigd was.¹³ En sedert 1946 werd het als een deel van Spaans West-Afrika dat zijn zetel in Sidi Ifni had, door een gouverneur bestuurd.¹⁴ Veranderingen voltrokken zich buitengewoon langzaam. Enkele cijfers maken dat aanschouwelijk: in 1952 waren er nog maar 216 ambtenaren (van wie 155 Saharanen), 24 telefoonaansluitingen en 354 schoolkinderen (waarvan 189 Saharaanse) in het hele gebied (de zone die zes jaar later aan Marokko overgedragen werd, inbegrepen).¹⁵ Niet één van de Spaanse nederzettingen was groter dan een middelgroot Spaans dorp en er hadden zich zeer weinig Saharanen gevestigd. De Saharanen waren zich na 1934 blijven toeleggen op hun eigen herdershuishouding, hoewel ze steeds meer handelsbanden kregen met Spaanse nederzettingen, op het toepassen van hun eigen recht (het gewoonterecht *orf* en de wet van de koran *sharia*) en op het regelen van hun eigen zaken door de traditionele *djemaas*. Ze leefden in pragmatische coëxistentie met de Spanjaarden. En deze laatsten, in hun kleine geïsoleerde nederzettingen, waren

volmaakt tevreden met deze *modus vivendi*. Zij hadden noch de middelen, noch de wens om de nomaden onder hun directe bestuurscontrole te brengen of hen zelfs maar belasting op te leggen.

Vanaf het eind van de jaren vijftig echter maakte de Westelijke Sahara alsnog zich zeer snel voltrekkende veranderingen door. Een van de belangrijkste oorzaken daarvan was een plotseling ontwakende belangstelling voor de rijkdom aan delfstoffen in het gebied. Aanvankelijk was men vooral gericht op de exploratie van olie. Tussen 1960 en 1964 werden meer dan veertig concessies, voor een gebied van 100.000 km² (tweevijfde van de totale grondoppervlakte van het gebied) verleend aan elf consortiums, waarin negentien verschillende oliemaatschappijen participeerden. In 1964 waren er in totaal zevenentwintig vondsten gedaan. Het zoeken werd in zee voortgezet. Er werd echter geen olie gewonnen hetgeen waarschijnlijk kwam door de inadequate infrastructuur van het gebied en de lage olieprijs op de wereldmarkt.¹⁶ Desalniettemin riep de komst van diverse olie-exploratieteams in het begin van de jaren zestig bij de Saharanen het bewustzijn wakker dat hun land belang kon hebben vanwege zijn delfstoffen.

Veel belangrijker nog was de ontginning van de beroemde fosfaatvoorraden, die in de jaren veertig ontdekt waren door de Spaanse geoloog Manuel Alia Medina. In juni 1962 stichtte het Spaanse staatsbedrijf Instituto Nacional de Industria (INI) het Empresa Nacional Minera del Sahara (ENMINSA), met als opdracht te onderzoeken of exploitatie van de fosfaten in de Westelijke Sahara mogelijk was. ENMINSA meldde spoedig dat de Westelijke Sahara tien miljard ton aan fosfaat rijk was en dat er een gegarandeerde reserve van 1,7 miljard ton erts met een zeer hoog gehalte bij Bou-Craa lag, ongeveer 107 km ten zuidoosten van El-Aaiún. Vandaar dat in augustus

1969 een nieuwe INI-dochter, Fosfatos de Bu-Craa (Fosbucraa) werd opgericht om deze erts te ontginnen. In 1974 waren er 24,5 miljard peseta's (pts) geïnvesteerd en was de export opgelopen tot 2,5 miljoen ton. Daarmee werd de Westelijke Sahara zesde op de ranglijst van 's werelds fosfaatexporteurs. En plannen om de capaciteit van de mijn uit te breiden tot 10 miljoen ton in 1980 leken de Westelijke Sahara voor te bestemmen de tweede exporteur ter wereld te worden, alleen nog overtroffen door Marokko (dat 16,4 miljoen ton in 1984 exporteerde).¹⁷ In de jaren zestig werd er ook vrij veel onderzoek gedaan naar ijzererts-lagen in het gebied.

Een van de consequenties van deze nieuwe belangstelling voor de rijkdom aan mineralen in de Westelijke Sahara was, dat de Spaanse regering voor het eerst op grote schaal in het gebied ging investeren, om de bestuurlijke en economische infrastructuur aan de basis te verbeteren. Het budget voor het gebied werd verviervoudigd van 53,5 miljoen pts in 1960 tot 207,3 in 1961. In 1965 hechtte de regering in Madrid haar goedkeuring aan een extra budget van in totaal 225,7 miljoen pts voor de uitvoering van publieke werken, waarmee het totale jaarbudget op 552 miljoen pts gebracht werd. In november van hetzelfde jaar werd een commissaris van sociale en economische planning voor het gebied benoemd.¹⁸ In 1972 was het budget gestegen tot 1.277 miljoen pts; in 1974 was het budget opnieuw verdubbeld, tot 2.460 miljoen pts. Daarmee werd 69% van de uitgaven door subsidie uit Madrid gedekt.¹⁹ Er werden nieuwe bronnen geslagen om de watervoorziening te verbeteren. Er werden nieuwe havens en wegen aangelegd en krachtcentrales gebouwd. De economische verandering was zó groot, dat de waarde van de jaarlijkse import tussen 1959 en 1971 vertienvoudigde, van slechts 170 miljoen pts tot 1,6 miljard pts.²⁰

Toen de moderne sector van de economie groeide, kwamen Spaanse arbeiders – vooral van de Canarische Eilanden, waar de werkloosheid hoog was – op banen af. In 1967 telde de Spaanse burgerbevolking in het gebied 9.726 man, in 1974 20.126.²¹ Ook al stroomden de Spaanse arbeidskrachten toe (en werd in 1975 60% van de 2.550 banen in de kapitaalintensieve fosfaatindustrie door Spanjaarden bezet) toch kwamen in deze periode veel Saharanen voor het eerst in loondienst. In 1974 waren er ongeveer 8.000 Saharanen loonafhankelijk. Daaronder waren 5.465 ongeschoolde arbeiders, 345 industriearbeiders, 707 chauffeurs, 190 man kantoorpersoneel, 141 onderwijzers en 1.341 soldaten.²² De Saharaanse arbeidersklasse, zij het nog zo klein, ontkiemde. Tezelfdertijd vatten andere Saharanen hun eeuwenoude koopmansberoep op en begonnen winkels in de groeiende kleine steden. Ze profiteerden van de zich uitbreidende markt in de stad en van de buitenkans een bloeiende smokkelhandel met de Afrikaanse buurlanden te kunnen drijven dankzij de status van de Westelijke Sahara, dat tot het douanegebied van de Canarische Eilanden behoorde. Bij de volkstelling van 1974 konden de autoriteiten 981 Saharaanse kooplieden registreren.²³

De groei van de werkgelegenheid, handel en opleidingsmogelijkheden in de steden moedigde een groot deel van de Saharaanse bevolking aan hun hachelijke nomadische levenswijze op te geven. En dat deed de droogte ook. Men neemt aan dat door de ernstige droogte tussen 1959 en 1963 46% van alle kamelen in het land omgekomen zijn. Hun aantal werd daarmee gereduceerd van 44.848 tot 24.300.²⁴ Er trad een licht herstel op in het midden van de jaren zestig, maar een nieuwe periode van grote droogte tussen 1968 en 1974 zal waarschijnlijk 60% van de veestapel hebben uitgeroeid.²⁵ Op veel plaatsen in de Sahara ging de bevolking er op grote schaal toe over zich blijvend te

vestigen. En in bij voorbeeld Mauretanië daalde het deel van de bevolking dat als nomade leefde van 65% in 1965 tot slechts 36% in 1977, terwijl de bevolking van de hoofdstad, Nouakchott, vertienvoudigde van 12.300 tot 134.986.²⁶

Hoewel de statistieken niet geheel betrouwbaar zijn, lijkt het erop dat de meerderheid van de West-Saharanen in 1974 het nomadendom had opgegeven. Het aantal Saharanen dat in de drie belangrijkste steden – El-Aaiún, Smara en Villa Cisneros (nu Dakhla) – woonde, verdrievoudigde tussen 1967 en 1974. Samen hadden zij 40.660 inwoners, ofwel 55% van de totale Saharaanse bevolking volgens de volkstelling van 1974. Deze stelde de bevolking in haar geheel op 95.019: 73.497 Saharanen, 20.126 Europeanen en 1.396 Afrikanen uit andere landen, maar het kan zijn dat het nomadisch element van de bevolking onderschat werd, daar de leiders van de volkstelling zelf melding maakten van de onwil van een deel van de Saharaanse bevolking om aan hun onderneming mee te werken.²⁷

De groei van de Saharaanse bevolking in de steden

	1967	1974
El-Aaiún	9.701	28.010
Smara	1.916	7.280
Villa Cisneros (Dakhla)	2.364	5.370
Totaal	13.981	40.660

Bronnen : Instituto des Estudios Africanos, *Resumen estadístico del Sahara español (Año 1969)*, Madrid, p. 10; *Censo-74*, Servicio de registro de población, censo y estadística, pp. 5, 44.

De Saharanen die zich blijvend gevestigd hadden, kwamen in meer direct en permanent contact met de Spanjaarden, vooral op het werk en op school. In de loop van de jaren zestig kwam dan ook een groot aantal Saharanen voor het eerst effectief onder bereik van het Spaanse bestuur en van het Spaanse rechtssysteem. Deze Saharanen leefden dus niet langer in pragmatische coëxistentie met Spaanse nederzettingen, die wezenlijk buiten hun eigen nomadenwereld lagen, maar maakten nu deel uit van een stedelijke maatschappij die door de Spanjaarden overheerst werd, zelfs al bleven de steden, naar internationale standaard gemeten, erg klein. Met zijn bestuurders en bureaucraten, soldaten en politieagenten, scholen en ziekenhuizen, begon de Westelijke Sahara voor de gevestigde Saharaanse bevolking op een land te lijken. Hier ligt zeker een van de belangrijkste kiemen van een gevoel van nationale eenheid.

In deze nieuwe wereld van de stad leefden en werkten Saharanen uit verschillende stammen zij aan zij; zij gingen met elkaar naar school. Bovendien waren ze nu allen, in zekere zin, *znaga*, of schatplichtigen, ten opzichte van de Spanjaarden, die nu de onbetwiste *ahel mdafa* of ‘volk van het geweer’ waren. Kortom, de Saharanen stonden nu, onverschillig hun stamachtergrond, tegenover de gemeenschappelijke noemer van het Spaanse koloniale bewind.

Een specifieke koloniale ervaring

Daar kwam nog bij dat een reeks politieke veranderingen die de Spanjaarden in 1958 invoerden, de indruk versterkten dat het gebied bezig was een coherente, politieke eenheid te worden. Ironisch genoeg begon dit met een wijziging van de status van het gebied. De Westelijke Sahara werd bij de ontbinding van Spaans West-Afrika, op 10 januari 1958 (een

maand voor Operatie Ouragan), een volwaardige Spaanse provincie.²⁸ Het gebied was niet langer een aanhangsel van Ifni en werd voortaan bestuurd door een eigen gouverneur-generaal, die zijn residentie had in El-Aaiún. Het was een eerste officier, die in militaire zaken orders kreeg van de opperbevelhebber van de Canarische Eilanden. Op andere gebieden was hij verantwoording schuldig aan het bewind in Madrid, via het Bureau voor koloniale zaken, de Dirección General de Plazas y Provincias Africanas. Nadat de Spanjaarden zich hadden teruggetrokken uit Río Muni, Fernando Po en Ifni in 1968-'69, viel hij onder de Dirección General de Promoción del Sahara. De gouverneur-generaal werd in de provincie bijgestaan door een algemeen secretaris, die aan het hoofd stond van het burgerlijk bestuur.²⁹

Verder werden aanvankelijk een provinciale raad en gemeenteraden gevormd, maar die bleven wel binnen het ondemocratische corporatistische kader van het Franco-systeem. In 1961-'62 volgde de uitvaardiging van twee wetten aangaande de politieke structuur van de provincie.³⁰ Deze vestigden een Cabildo Provincial van 14 leden voor het hele gebied. El-Aaiún en Villa Cisneros werden uitgeroepen tot gemeenten (*terminos municipales*), met gemeenteraden (*ayuntamientos*) bestaande uit gekozen *concejales* (12 in El-Aaiún en 8 in Villa Cisneros) en door de staat benoemde burgemeesters (*alcaldes*). De twee kleine stedelijke nederzettingen, Smara en La Guera, werden tot *entidades locales menores* verklaard en kregen lokale *juntas*. De eerste verkiezingen voor de Cabildo Provincial, de *ayuntamientos* en *juntas* werden in mei 1963 gehouden. Een Saharaan, Khatri Ould Said Ould el-Joumani, een *sheikh*³¹ of hoofdman van de Reguibat-stam, werd door Madrid aangesteld als eerste president van de Cabildo. Gezien de nieuwe provinciale status van het gebied moest het wettelijk ook vertegenwoordigd zijn in de Cortes en dus namen Khatri en de *alcaldes* van El-Aaiún

(een Spanjaard) en Villa Cisneros (een *sheikh* van de Oulad Delim, Souilem Ould Abdellahi) in ware corporatistische stijl, in juli daarna zitting in de Cortes.³² Na de tweede verkiezingen, in 1965, werd Khatri als voorzitter van de Cabildo vervangen door een ander lid van de Reguibat, Saila Ould Abeida. In 1967 was het aantal *procuradores* van de Sahara gestegen tot zes.³³

Zo begon de Westelijke Sahara, al was het dan als Spaanse provincie, een eigen, gestructureerd politiek systeem te krijgen. In het begin van de jaren zestig werden de meeste Saharanen, als nomaden, nog maar zijdelings beroerd door deze veranderingen. Het decreet van november 1962 aangaande het lokale bestuur van het gebied probeerde er niettemin de eigen, traditionele vormen van politieke organisaties van de nomaden te integreren in het bestuurlijke systeem van de provincie, door van de *djemaas* te eisen dat zij bestuursraden kozen. De voorzitters daarvan, de *shioukh*, werden door de respectievelijke familiehoofden van de stamfracties gekozen, waarbij het aan de gouverneur-generaal was voorbehouden die keuze goed of af te keuren. Naarmate echter de stedelijke Saharaanse bevolking toenam, begonnen de Spaanse autoriteiten steeds meer te vrezen, dat noch de Cabildo Provincial, die in 1967 slechts zes Saharaanse (en acht Spaanse) leden telde, noch de *ayuntamientos* adequate communicatiekanalen tussen het koloniale bestuur en de Saharaanse bevolking konden vormen, noch de politieke aspiraties van de Saharanen konden bevredigen of sussen. Daarom richtten de koloniale autoriteiten in 1967 een raadgevende vergadering voor het gebied op, die louter uit Saharanen bestond, de Asamblea General del Sahara, of in de volksmond, de Djemaa. Saila Ould Abeida werd bij de inauguratie van de Djemaa, op 11 december 1967, tot voorzitter gekozen en Baba Ould Hasseina, een *sheikh* van de Oulad Delim, tot vice-voorzitter. De vergadering had geen

werkelijk wetgevende macht. De leden ervan, aanvankelijk 82 in getal, waren niet gekozen door algemene verkiezingen onder de volwassenen in geografisch afgebakende kiesdistricten, maar namen erin zitting uit hoofde van hun functie oftewel werden gekozen door de *djemaas* van stamfracties.³⁴ Al deze beperkingen ten spijt neigde alleen al de oprichting van een algemene vergadering over het gebied en de debatten die daar over de economische, sociale en andere problemen gehouden werden ertoe, dat een gevoel van identiteit, dat aan de landstreek gebonden was en boven stamidentiteit uitging, aangewakkerd werd.

Deze veranderingen speelden zich af tegen de achtergrond van een West-Sahara dat als enige kolonie in de streek overgebleven was, nadat Marokko in 1956 de onafhankelijkheid verwierf, Mauretanië in 1960 en Algerije tenslotte in 1962. Dat wil zeggen dat de Saharanen nu een andere en unieke koloniale periode doormaakten. En ondanks de gebiedsaanspraken van zowel Marokko als Mauretanië, speelde geen van beide landen een rol van enige betekenis bij de geboorte van een nieuwe, antikolonialistische beweging in de Spaanse kolonie.

De gebiedsaanspraken van Marokko en Mauretanië

Koning Mohamed V had Allal el-Fassis's 'Groot-Marokkaanse Rijk' formeel onderschreven, toen hij in een beroemde speech in M'hami'd, een oasestad dichtbij de bocht van de Draa, gelegen aan 'de poort van de Marokkaanse Sahara', op 25 februari 1958 bepleitte "ook in het vervolg alles te doen wat in onze macht ligt om onze Sahara en al hetgeen ons koninkrijk door historische evidentie en de wil van de bevolking toekomt, te heroveren".³⁵ Hij deed dit om te voorkomen dat de Istiqlal Partij de monarchie in nationale ijver voorbij zou streven. En verder omdat de ideologie van

Allal el-Fassi met zijn verheerlijking van de veroveringen van de machtigste Marokkaanse sultans uit de prekoloniale tijd, gemakkelijk gebruikt kon worden voor de doeleinden van de koning, voor de opvijzeling van het prestige van de monarchie.

De campagne van koning Mohammed V ter versterking van de macht van de monarchie hield ook in dat Operatie Ouragan hem niet onwelkom was. Deze liep aan de vooravond van zijn speech in M'hamid ten einde. De operatie en de komst van zijn eigen troepen, begin 1958, in het uiterste zuiden van Marokko, de Tarfaya Zone inbegrepen, betekende het einde van de ongeregelde troepen, die hij zo gewantrouwd had. Het koninklijk gezag was niet van plan een nieuwe guerrillastrijd tegen Spanje toe te staan. Hoewel de aanspraak op de Westelijke Sahara de officiële politieke gedragslijn bleef, werd er geen werk van gemaakt. Dat gebeurde pas in 1974, toen heel andere omstandigheden Madrid werkelijk reden tot alarm gaven.

Koning Hassan II volgde, na zijn troonsbestijging in 1961, een uitzonderlijk pragmatische politiek ten opzichte van Spanje, waarbij het accent meer lag op economische samenwerking dan op de traditionele gebiedsaanspraken op de Westelijke Sahara, Ifni en de *presidios* Ceuta en Melilla aan de Marokkaanse Middellandse Zee kust. De *entente* van de koning met Spanje vond een hoogtepunt in een topontmoeting met generaal Franco, 6 juli 1963, op het vliegveld van Madrid, Barajas. Daar kwamen zij overeen “alle problemen van gemeenschappelijk belang te bestuderen, gericht op het zoeken naar oplossingen die als basis kunnen dienen voor komende bijeenkomsten”.³⁶ De ideologische affiniteit tussen Franco en Hassan was groot.³⁷ En Spanje suggereerde dat er economisch veel uit de wacht te slepen viel. “Ik ben er van overtuigd, dat er brede terreinen zijn

waarop Marokko en Spanje kunnen samenwerken”, opperde de Spaanse minister van Industrie, Gregorio López Bravo, op 2 maart 1964, in Rabat.³⁸ De ‘geest van Barajas’ beheerste de Spaans-Marokkaanse betrekkingen gedurende meer dan tien jaar, ondanks af en toe optredende fricties over Spaanse visserijrechten voor de Marokkaanse kust.

De Marokkaanse schrijver Rachid Lazrak merkte op dat de Spaans-Marokkaanse onderhandelingen over gebiedskwesties, in het decennium na Barajas, vrijwel strikt privé tussen Hassan en Franco gehouden werden.³⁹ De claim op Ceuta en Melilla werd niet ingebracht in de Verenigde Naties, hoewel Spanje de vergelijkbare kwestie Gibraltar sinds 1963 onophoudelijk aan de orde stelde binnen de VN.⁴⁰ De twee steden bleven door Marokko van water voorzien worden.⁴¹ De aanspraken op Ifni en de Spaanse Sahara werden sporadisch naar voren gebracht bij gelegenheid van een of ander diplomatiek forum, maar de Marokkaanse regering ondernam geen poging een strijd tegen Spanje door de bewoners te organiseren. Hassan had de resten van het Bevrijdingsleger aan het eind van de jaren vijftig, toen hij kroonprins en stafchef van de FAR was, ontbonden. En nu was hij niet van plan opnieuw een guerrillabeweging in het leven te roepen. In de loop van de jaren zestig en in het begin van de jaren zeventig werd Hassan veelvuldig bekritiseerd door de Marokkaanse nationalist, omdat hij de strijd tegen Spanje zou ondergraven, ook al slaagde hij erin, met zijn privé-diplomatie, Spanje over te halen tot de overdracht van Ifni in 1969. In tegenstelling tot de Westelijke Sahara was Ifni economisch van nul en generlei waarde voor Spanje.

Op louter verbaal niveau maakte de Marokkaanse regering tussen 1965 en 1968 weer even meer tamtam over de Westelijke Sahara, bij gelegenheid van de eerste resolutie die in 1964 over de Westelijke Sahara (en Ifni) door de

Commissie van 24 van de Verenigde Naties werd aangenomen. In 1965 werd een ministerie van Mauretaanse en Saharaanse Zaken opgericht, onder leiding van Moulay Hassan Ben Driss, een neef van de koning. Deze zette de vorming van een Frente de Liberación del Sahara bajo Dominación Española (FLS) in gang. Het FLS stuurde in november-december 1966 een delegatie naar New York, onder leiding van Ma el-Ainin el-Abadila Ould Sheikh Mohammed Laghdaf, een kleinzoon van Sheikh Ma el-Ainin, om te lobbyen in de VN. Het was de vooravond van de eerste VN-resolutie die zich uitsprak vóór een referendum ter zelfbeschikking. De FLS begon in maart 1967 ook met de uitgave van een Spaanstalig tijdschrift, *Nuestro Sahara*, onder redactie van Brika Zaruali, een lid van de Istiqlal. Maar verder was de FLS nauwelijks actief. Het was niet meer dan een kring Saharaanse ballingen in Marokko, die van de *largesse* van de Marokkaanse regering afhankelijk was voor haar beperkte literaire en diplomatieke ondernemingen. De FLS probeerde nooit politiek actief te worden binnen de Westelijke Sahara. Halverwege 1968 hield *Nuestro Sahara* op te verschijnen. De uiteindelijke ondergang van het groepje volgde een jaar later, toen koning Hassan het ministerie van Mauretaanse en Saharaanse Zaken ophief om het aangaan van diplomatieke betrekkingen met Mauretanië mogelijk te maken.⁴²

De verzetsbeweging 'Les Hommes Blues' (Morehob), die in 1972 opgericht was door een voormalige Marokkaanse politieagent, Bachir Figuigui, met het bizarre christelijke pseudoniem Edouard Moha, had politiek nog minder te betekenen. Aanvankelijk was de Morehob gevestigd in Rabat, waar de terugkeer van de Westelijke Sahara naar het 'moederland' bepleit werd. In maart 1973 echter werd de zetel verplaatst naar Algiers, met de verklaring dat ze weigerden zich door de Marokkaanse autoriteiten te laten gebruiken als 'vijfde colonne'.⁴³ Moha werd binnen een half jaar Algerije

uitgezet, vestigde zich in België en dook toen, in januari 1975, opeens weer op als pleitbezorger van de Marokkaanse claim. Een onderzoekscommissie van de VN, die in mei 1975 een rondreis maakte door de Westelijke Sahara, berichtte dat ze er geen enkele Morehob-aanhanger aangetroffen had en dat "de Spaanse autoriteiten en de politieke bewegingen die we in het gebied gesproken hebben, van mening zijn dat de Morehob niet veel leden heeft en dat er geen enkele aanwijzing is dat deze is betrokken bij gewapende activiteiten in het gebied".⁴⁴

Het wegmoffelen van de Saharaanse kwestie door het regime van Hassan ging vanaf het einde van de jaren zestig samen met in het inzakken van het enthousiasme voor de hele zaak van een 'Groot Marokko'. In januari 1969 tekenden Hassan en president Houari Boumedienne, tijdens een topontmoeting in Ifrane, een overeenkomst voor twintig jaar, waarmee de geschillen uit het verleden, die in 1963 tot een grensoorlog hadden geleid, begraven werden.⁴⁵ Op een tweede topconferentie, 27 mei 1970 in Tlemcen, besloten Hassan en Boumedienne tot de instelling van een gezamenlijke commissie om "te werken aan de definitieve vaststelling van de grenslijn tussen de beide landen".⁴⁶ Twee jaar later tenslotte, op 15 juni 1972, tekenden Marokko en Algerije een gemeenschappelijke verklaring, waarin hun intentie bevestigd werd om "aanhoudende vrede voor de komende eeuwen te vestigen" en een grensverdrag, waarin de feitelijke Algerijns-Marokkaanse grens, die Marokko tevoren bestreden had, als rechtsgeldig erkend werd. Marokko deed daarmee afstand van zijn oude claim op grote delen van de Algerijnse Sahara.⁴⁷

In dezelfde tijd dat de relatie met Algerije verbeterde, ging Marokko ertoe over Mauretanië, dat sinds 1960 onafhankelijk was, tenslotte alsnog te erkennen. Hassan brak het ijs door president Mokhtar Ould Daddah in september 1969 voor een Islamitische conferentie in Rabat uit te nodigen. Op 8 juni

1970 tekenden Marokko en Mauretanië een verdrag van vriendschap en samenwerking.⁴⁸

De Istiqlal Partij en de Marokkaanse communisten uitten in hun persorganen hun hevige misnoegen over het feit dat het regime van Hassan de aanspraken op Mauretanië en delen van Algerije opgegeven had en de claim op de Westelijke Sahara zo weinig kracht bij zette. De Union Nationale des Forces Populaires (UNFP), die het enthousiasme van de Istiqlal Partij voor de aanspraak op Mauretanië niet gedeeld had en zich in 1963 verzet had tegen de oorlog met Algerije, stond ook kritisch tegenover de warme betrekkingen tussen de regering en Madrid en vroeg een “duidelijke stellingname ten aanzien van de bezette gebieden”.⁴⁹ In de praktijk bleef de activiteit van de Marokkaanse oppositiepartijen ten aanzien van de Westelijke Sahara beperkt tot het schrijven van commentaren in partijbladen en het houden van toespraken. Zij deden geen poging om ondergronds politiek werk in de Westelijke Sahara te beginnen.

Ironisch genoeg was het deels ten gevolge van falen van de Marokkaanse regering en de Marokkaanse oppositiepartijen hun claim op de Westelijke Sahara door te zetten na de ondergang van het Bevrijdingsleger, dat antikoloniaal gezinde Saharanen zich zelfstandig gingen organiseren en verder weg gingen kijken dan Marokko, naar landen als Algerije en Libië, voor steun van buitenaf. Ze waren op zichzelf aangewezen en dat droeg bij tot de vorming van het eigen nationalistische karakter van de Saharaanse antikolonialistische beweging die aan het eind van de jaren zestig weer boven water kwam.

De Mauretaanse regering gaf ook slechts beperkte praktische steun aan de antikolonialistische Saharanen. President Mokhtar Ould Daddah bleef onophoudelijk aanspraak maken op de Westelijke Sahara sedert zijn oproep in Atar, op 1 juli

1957, aan “onze broeders van de Spaanse Sahara om te dromen van dit grote economische en godvruchtige Mauretanië”. Hij wilde echter de betrekkingen met Spanje, dat waardevolle hulp verschafte aan zijn verarmde land (sinds 1964 met name aan de visindustrie in Nouadhibou), niet in gevaar brengen - zolang Spanje de Westelijke Sahara maar niet aan Marokko afstond. Dat laatste zou een reëel strategisch gevaar voor Nouakchott hebben betekend, gezien Mauretanië's eigen claim en de ligging van de Westelijke Sahara zo dicht bij de ijzerindustrie in Zouerate en Nouadhibou, waarvan Mauretanië in het midden van de jaren zestig voor ongeveer 85% van zijn exportrevenue afhankelijk was. Madrid echter, dat de rivaliteit tussen Rabat en Nouakchott behendig uitspeelde, verzekerde Mokhtar Ould Daddah keer op keer dat het niet van zins was toe te geven aan de Marokkaanse druk. Zo vond de Mauretaanse regering, vanuit een *realpolitik* standpunt de koloniale status quo een tamelijk bevredigende regeling, hoewel dat natuurlijk nooit openlijk toegegeven werd. Als een Spaanse bufferzone hield de Westelijke Sahara de Marokkanen op een veilige afstand.⁵⁰

De Verenigde Naties en zelfbeschikking

Intussen wisten beter opgeleide Saharanen vanaf het midden van de jaren zestig, dat de VN vóór zelfbeschikking van de Westelijke Sahara waren. In december 1965 nam de Algemene Vergadering van de VN de eerste resolutie over de Westelijke Sahara (en Ifni) aan, met een meerderheid van 100 stemmen vóór en 2 tegen (Spanje en Portugal). De resolutie eiste van Spanje “alle nodige maatregelen te treffen om het grondgebied van Ifni en de Westelijke Sahara te bevrijden van koloniale overheersing, en daartoe onderhandelingen te openen over alle problemen die deze twee gebieden met betrekking tot de soevereiniteit aangeven”.⁵¹ Terwijl er geen

reden leek te zijn er aan te twijfelen dat de bevolking van Ifni deel wilde gaan uitmaken van Marokko, leken de 'problemen met betrekking tot de soevereiniteit' in het geval van de Westelijke Sahara gecompliceerder, al was het alleen maar omdat Marokko en Mauretanië concurrerende aanspraken op het gebied deden gelden. In het begin van de jaren zestig was het inmiddels standaardpraktijk van de VN om plebiscieten of verkiezingen te organiseren of voor te schrijven in koloniën waar aan de vooravond van het vertrek van de koloniale macht de vraag open leek bij welke staat of staten de bewoners zich wilden aansluiten of welke zij wilden vormen. Zo nam de Algemene Vergadering van de VN, in december 1966, een tweede resolutie aan, met 105 voor en 2 stemmen tegen (van Spanje en Portugal), waarin Spanje opgeroepen werd zijn macht over Ifni aan Marokko over te dragen, en voorgesteld werd in de Westelijke Sahara een zelfbeschikkingsreferendum onder auspiciën van de VN te houden. Aan Spanje werd gevraagd om "op de kortst mogelijke termijn, conform de aspiraties van de inheemse bevolking van de Spaanse Sahara en in overleg met de regeringen van Mauretanië en Marokko en elke andere belanghebbende partij, de procedures vast te stellen voor het houden van een referendum, onder toezicht van de Verenigde Naties, dat het aan de inlandse bevolking van het grondgebied mogelijk moet maken hun recht op zelfbeschikking vrijelijk uit te oefenen".⁵² Tussen 1967 en 1973 werden zes soortgelijke resoluties, die alle het recht op zelfbeschikking van de West-Saharanen bevestigden en op een referendum onder auspiciën van de VN aandrongen, met een overweldigende meerderheid door de Algemene Vergadering van de VN aangenomen. En in 1972 en 1973 gingen de resoluties nog verder, doordat het recht op onafhankelijkheid van het West-Saharaanse volk expliciet werd onderschreven en niet meer, zoals voorheen, alleen het recht op zelfbeschikking.⁵³

Evenzo deed de ministerraad van de OAE in zijn eerste resolutie over de Spaanse koloniën in Afrika, aangenomen in 1966, de oproep aan Spanje om "resoluut een proces in gang te zetten dat vrijheid en onafhankelijkheid brengt in al onze gewesten".⁵⁴ In de jaren daarna nam de Ministerraad van de OAE verscheidene resoluties aan, die de VN-resoluties over de Westelijke Sahara onderschreven. Zo werd tijdens een zitting in juni 1972 in Rabat een resolutie aangenomen waarin Spanje opgeroepen werd "een vrije en democratische sfeer te scheppen, waarin de bevolking van het gebied haar recht op zelfbeschikking onverwijld en overeenkomstig het Handvest van de Verenigde Naties kan uitoefenen".⁵⁵

Doordat de VN en de OAE keer op keer opkwamen voor het recht van het Saharaanse volk hun toekomst zelf te bepalen en bij tijden voor het specifieke recht op onafhankelijkheid, droegen ze bij aan de rechtvaardiging van de soevereiniteitsgedachte. Waarschijnlijk vestigden ze hiermee ook de indruk, dat een poging om onafhankelijkheid te verwerven internationaal gesteund zou worden.

Bovendien kondigde de Spaanse regering aan, als reactie op de groeiende druk van de VN om tot dekolonisatie over te gaan, dat ze zelfbeschikking in de Westelijke Sahara zou accepteren (in een brief van 8 september aan de voorzitter van de Commissie van 24 van de VN).⁵⁶ Een paar weken later, op 17 november, bevestigde de Spaanse afgevaardigde, Jaime de Piniés, in de Vierde Commissie nogmaals dat "we bereid zijn tot dekolonisatie, overeenkomstig de wil van de bevolking van de Sahara". Hij waarschuwde daarbij tevens, dat Spanje geen inmenging zou dulden van buurlanden met "imperialistische geuewhonger".⁵⁷

Spanje kon gebiedsaanspraken van Marokko en Mauretanië van de hand wijzen, door het onderschrijven van de VN-doctrine van zelfbeschikking, zonder dat het daarbij ook maar van plan was deze binnen afzienbare tijd in praktijk om te zetten. De Spaanse regering zei nu, dat de toekomst van het land een zaak was die alleen het Saharaanse volk en de Spanjaarden, zonder inmenging van derden, konden bepalen. In de Spaanse propaganda werd nu veel ophef gemaakt over de veronderstelde wens van Marokko de zojuist gevonden rijkdom aan mineralen in handen te krijgen. “Het is zeker, dat de jakhalzen, als ze de geur van deze rijkdommen opsnuiven, gaan cirkelen rond jullie khaimas” (Saharaanse tenten), dat was de kleurrijke waarschuwing aan het Saharaanse volk van de Spaanse minister van Defensie, Luitenant-Generaal Camillo Menéndez Tolosa, in El-Aaiún, op 16 mei 1967. “Maar,” zo beloofde hij, “jullie zullen ons nu meer dan ooit aan jullie zijde vinden, tot aan het bittere einde, om de uitvoering van jullie wil, zonder druk of inmenging van buitenaf, te waarborgen, om jullie te beschermen tegen de manoeuvres en de valse broederschap, in naam waarvan zij jullie willen onderbrengen in een huishouding waar jullie nooit toe behoord hebben en waar ze jullie, als ze hun doel eenmaal bereikt hebben (maar dat zal ze nooit lukken), zullen beschouwen als een arm familielid dat kan worden uitgebuit als een bediende.”⁵⁸

Hoe hypocriet de woorden van de generaal ook waren (want het waren de Spanjaarden die vooral op de ‘geur’ van de fosfaten en andere mineralen in de Westelijke Sahara afkwamen), ze raakten een gevoelige snaar in de ziel van het Saharaanse volk. Waarom zouden de Marokkanen, die nooit het hoofd hadden moeten bieden aan de onbarmhartige, droge Sahara, nu opeens uit het noorden komen aanzetten om de voordelen te oogsten van de pas ontdekte voorraad mineralen?⁵⁹ Maar waarom zouden de Spanjaarden? De

goudmijn aan fosfaat bracht de Saharanen stellig juist op het idee dat een onafhankelijke Westelijke Sahara een levensvatbare en zelfs een betrekkelijk welvarende staat zou zijn.⁶⁰

Tot 1974 was de Spaanse regering niet van plan de belofte tot zelfbeschikking na te komen. Ze hoopte de vruchten van de minerale rijkdom in het gebied zelf te plukken. Terwijl ze lippendienst bewees aan het principe van zelfbeschikking, trad ze die in de praktijk met voeten. Pas in augustus 1974, bijna acht jaar na de officiële aanvaarding van zelfbeschikking, kondigde de Spaanse regering uiteindelijk een referendum aan, dat in de eerste helft van 1975 gehouden zou worden. Als excuus voor de vertraging probeerde de regering de VN ervan te overtuigen, dat zelfbeschikking niet snel in praktijk kon worden gebracht, vanwege het nomadendom onder de bevolking en het lage niveau van de economische ontwikkeling in het gebied.

Voor Madrid leek deze politieke lijn, halverwege de jaren zestig, in het gebied zelf geen serieus politiek risico in te houden. Er was immers geen georganiseerde nationalistische beweging die aandrong op toepassing van het recht op zelfbeschikking. De Spaanse autoriteiten slaagden er zelfs in 800 *skioukh* ertoe te bewegen in maart 1966 een petitie aan de Verenigde Naties aan te bieden, waarin ze steun betuigden aan de voortzetting van de unie met Spanje. En in november van het jaar daarop onderschreef 91% van de volwassenen, Saharaanse mannen die deelnamen aan een door de koloniale autoriteiten georganiseerd referendum, een soortgelijke verklaring. Deze werd aan de Verenigde Naties aangeboden door een ‘comisión elegida por el pueblo del Sahara’ waarvan Salla Ould Abeida, Souilem Ould Abdellahi en Baba Ould Hasseina deel uitmaakten.⁶¹ “Een slecht voorbereide onafhankelijkheid leidt tot chaos en wanorde”, vertelde het

comité in december aan de Vierde Commissie. “De nadelige consequenties van een dergelijke haast zouden op onze schouders terecht komen. Wij kunnen niet accepteren dat een kleine minderheid van avonturiers, geruggensteund door welke andere natie dan ook, onze vrede en rust verstoort.”⁶²

Ironisch genoeg speelden de vaak herhaalde, hypocriete en loze beloften tot zelfbeschikking en de paternalistische verdediging van de rechten van het Saharaanse volk tegen de “roofzuchtige” oogmerken van de regeringen in de buurlanden door de Spaanse regering een belangrijke rol bij de ontwikkeling van het nationalistisch bewustzijn, dat zich later tegen de Spanjaarden zou keren. Zo eindigde de verklaring van november 1966 met de opmerking: “De ondertekening van deze verklaring sluit de mogelijkheid niet uit, dat het Saharaanse volk in de toekomst volledige onafhankelijkheid verkrijgt, door Spanje eenvoudigweg daar om te vragen, op het moment dat we over capabele leiders en adequate economische middelen beschikken.”⁶³ En verder was het de discrepantie tussen de abstracte, democratische verklaringen en de werkelijke praktijk van de Spaanse regering en het falen van de *shioukh* in de Djemaa, die de Spanjaarden niet kon dwingen naar hun verklaarde intenties te handelen, die jonge Saharanen in de stad ertoe bracht hun eigen nationalistische activiteiten autonoom te ontwikkelen.

Ook ironisch is, dat de regeringen van zowel Marokko als Mauretanië, ondanks hun gebiedsaanspraken, sedert 1966 hun zegen gaven aan het idee van zelfbeschikking voor het Saharaanse volk. Beide regeringen pasten hun politiek aan aan de standaardprincipes van de VN ten aanzien van dekolonisatie, na de eerste resolutie van de Algemene Vergadering van de VN over het gebied, in 1965. Tijdens een vergadering van de Commissie van 24 in Addis Abeba, op 7 juni 1966, ging de Marokkaanse afgevaardigde Dey Ould Sidi

Baba zelfs zo ver dat hij naar voren bracht, dat de Westelijke Sahara en andere Spaanse koloniën “zo snel mogelijk onafhankelijk zouden moeten worden en dat de bevolking van deze Gebieden in staat zou moeten worden gesteld om de verantwoordelijkheid van de macht zelf te dragen, zonder enige koloniale bemoeienis”.⁶⁴ Hoewel Dey Ould Sidi Baba zich haastte eraan toe te voegen, dat dat niet betekende dat Marokko zijn claim opgaf, waren de nationalistenvan de Istiqlal Partij ontzet. “Wij zijn geheel gekant tegen elke houding, ook al wordt die alleen om tactische redenen aangenomen, die verwarring kan stichten en de integriteit van het Marokkaanse grondgebied ook maar in het minst in twijfel kan trekken”, protesteerde de partij.⁶⁵ Maar de ultra’s van de Istiqlal Partij werden kalm genegeerd. Op 13 oktober bevestigde de Marokkaanse minister van Buitenlandse Zaken, Mohammed Cherkaoui, nogmaals dat Marokko vóór de onafhankelijkheid van de Westelijke Sahara was en zei dat dit “een werkelijke onafhankelijkheid” zou moeten zijn, “die de toekomst van deze gebieden in handen legt van de autochtone bevolking, die in volledige vrijheid, weloverwogen, zal weten te beslissen over haar lot”.⁶⁶ Cherkaoui accepteerde in principe het houden van een referendum in de Westelijke Sahara, maar hij stond erop dat het Spaanse bestuur en de Spaanse troepen tevoren teruggetrokken zouden worden en dat de Saharaanse vluchtelingen eerst naar huis zouden kunnen terugkeren.⁶⁷ Marokko stemde dienovereenkomstig vóór resolutie 2229 van de Algemene Vergadering, op 20 december 1966, en vóór alle zes volgende pro-referendum resoluties die tussen 1967 en 1973 door de Algemene Vergadering van de VN aangenomen werden, behalve – op mysterieuze gronden – voor de resolutie die in 1972 aangenomen werd. En koning Hassan in eigen persoon verklaarde zelfs op een persconferentie van 30 juli 1970, dat hij in zijn onderhandelingen met Spanje “er niet enkel en alleen op uit was het grondgebied van de Sahara op

te eisen, maar ik er met name op aandrong, dat er een volksbevraging zou plaatsvinden. Ik was er stellig van overtuigd, dat het eerste resultaat het vertrek van de niet-Afrikanen zou zijn en dat het dan aan de Saharanen overgelaten zou worden om te kiezen of ze onder de vleugel van Marokko, van zichzelf of van enig ander land wilden leven”.⁶⁸ Het is vrijwel zeker, dat Hassan niet wist dat er in die periode een nationalistisch bewustzijn onder de Saharaanse bevolking ontwaakte. Hij geloofde waarschijnlijk in 1974 nog, dat Marokko een referendum zou winnen. “Hoewel dit deel van de Sahara historisch en geografisch duidelijk Marokkaans van karakter is”, merkte de semi-officiële *Maroc-Soir* in een commentaar van 23 juli 1973 op, had Marokko het idee van een referendum geaccepteerd, “omdat wel zeker is, dat de bevolking zal stemmen voor terugkeer naar het moederland”.⁶⁹

Ook Mauretanië ondersteunde vanaf 1966 het principe van zelfbeschikking, terwijl het, evenals Marokko, zijn aanspraak op het gebied handhaafde. “Hoewel de Sahara een integraal deel van Mauretanië is”, betoogde de Mauretaanse afgevaardigde voor de Commissie van 24, op 18 november 1966, “moet het recht van de bewoners hun toekomst te kunnen kiezen, zonder dat hun bestaan misbruikt wordt als instrument voor de interne problemen van andere landen, erkend worden.”⁷⁰

Uiteindelijk werden de VN-resoluties over de Westelijke Sahara formeel bekrachtigd door koning Hassan en de presidenten Mokhtar Ould Daddah en Houari Boumedienne op twee topconferenties van de drie partijen, in Nouadhibou op 14 september 1970, en in Agadir op 24 juli 1973. Zo proclameerden de drie staatshoofden in Agadir hun “onlosmakelijke verbondenheid met het principe van zelfbeschikking en hun inzet om de tenuitvoerbrenging van

dit principe, binnen een kader dat garandeert dat de bewoners van de Sahara hun wil vrij en onvervalst tot uitdrukking kunnen brengen, conform de beslissingen van VN in deze, te waarborgen”.⁷¹

Het Saharaanse volk wist natuurlijk dat Marokko en Mauretanië hun gebiedsaanspraken niet opgegeven hadden. Maar toch hielpen de herhaalde verklaringen van deze regeringen over het echt op zelfbeschikking van het Saharaanse volk de soevereiniteitsgedachte te rechtvaardigen. En met het opgeven van Marokko's gebiedsaanspraken op Mauretanië en de erkenning van Mauretanië's onafhankelijkheid in 1969-'70 schiep koning Hassan bovendien een precedent dat niet onopgemerkt aan de Saharanen voorbijgegaan was. Als Mauretanië zich uiteindelijk kon verzekeren van Marokko's erkenning van zijn recht op nationale zelfstandigheid, waarom zou dit de Westelijke Sahara dan niet lukken?

Mohammed Bassiri en de Harakat Tahrir

Het moet gezegd worden, dat de Westelijk Saharanen in deze tijd een vrij goed geïnformeerd volk aan het worden waren. Het Arabisch als gemeenschappelijke *lingua franca* en de verspreiding van transistorradio's verschaften hun toegang tot een breed scala aan informatie en politieke ideeën.⁷² Door de stroom goedkope radio's van de Canarische Eilanden naar de 'vrije zone' van de Westelijke Sahara had werkelijk iedere Saharaanse familie een radio. Statistieken van de UNESCO laten zien, dat op elke 1000 inwoners van de Westelijke Sahara er 340 een radio hadden, tegen maar 95 in Marokko en 47 in Algerije.⁷³

Nu de West-Saharanen naar enorm veel Arabische radiozenders konden luisteren, hoorden ze haast vanzelf van

de VN-resoluties, de verklaringen van buurlanden over de Westelijke Sahara, of nieuws over de onafhankelijkheidsstrijd elders in de Derde Wereld, van Vietnam tot Palestina, en van Guinee-Bissau tot Eritrea.⁷⁴

De leiders van de nieuwe antikolonialistische beweging aan het einde van de jaren zestig en aan het begin van de jaren zeventig hadden een duidelijk andere achtergrond en andere ervaringen dan de nomadische commandanten van de Saharaanse guerrilla-eenheden in het Bevrijdingsleger. Hoewel ze over het algemeen hun vroege kinderjaren grotendeels in een nomadisch milieu hadden doorgebracht, hadden de meesten van hen later een vaste verblijfplaats gekregen en hadden ze een moderne opvoeding genoten. De toenemende behoefte aan arbeidskrachten in de Westelijke Sahara en de vestiging van Europese families hadden de Spaanse autoriteiten er in de jaren zestig praktisch voor het eerst toe gebracht om moderne onderwijsfaciliteiten op te zetten. Nog in 1959 waren er slechts zes lagere 'scholen' in het hele land, met niet meer dan zeven man onderwijzend personeel en een geregistreerd leerlingenaantal van in totaal 366.⁷⁵ Er was helemaal geen middelbaar onderwijs tot oktober 1963, toen de Generaal Alonso Middelbare School in El-Aaiún geopend werd, met een dependance in Villa Cisneros.⁷⁶ Maar in 1974 waren er 9.252 schoolgaande kinderen, van wie 6.170 Saharaanse, hoewel van de 653 middelbare school leerlingen er slechts 111 Saharaans waren.⁷⁷ Daar stond tegenover dat de Promoción Profesional Obrera (PPO) van het Spaanse ministerie van Arbeid, om te voorzien in de behoefte aan geschoold personeel, in 1967 twee vakscholen opgericht had, waar in 1972 1.500 Saharanen een opleiding gevolgd hadden in verschillende industriële en administratieve beroepen.⁷⁸ In 1975 studeerden 75 Saharanen in Spanje. Van hen studeerden 52 aan universiteiten of andere hogere beroepsopleidingen.⁷⁹

Het was echter een jonge Saharaan die elders in het buitenland, in het Midden-Oosten, gestudeerd had, die de eerste clandestiene, antikolonialistische beweging in de Westelijke Sahara organiseerde sedert de ondergang van het Bevrijdingsleger. Mohamed Sidi Ibrahim Bassiri van de Reguibat-stam was ergens tussen 1942 en 1944 geboren in de buurt van Tan-Tan, dat doen deel uitmaakte van Spaans Zuid-Marokko.⁸⁰ Toen het Bevrijdingsleger in 1957 door de Sahara trok, schijnt hij meer zuidelijk, in Saguia el-Hamra, te hebben geleefd, want hij was een van de honderden Saharaanse kinderen die in september 1957 door de guerrillastrijders geëvacueerd werden uit Lemsid, in de buurt van El-Aaiún, naar Marokko. Hij kwam op een school in Casablanca dankzij een beurs van de regering.⁸¹ Nadat hij zijn baccalaureaat had behaald, reisde hij naar het Midden-Oosten om aan de universiteiten van Cairo en Damascus te gaan studeren. Hij studeerde af in de journalistiek. In 1966 ging hij terug naar Marokko, waar hij een radicale, Saharaanse krant, Al-Chibab ('De fakkel') oprichtte. Tegen het einde van 1967 verliet hij Marokko en ging hij terug naar de Westelijke Sahara. Daar vroeg hij de Spaanse autoriteiten om een verblijfsvergunning. Hij begon de Koran en Arabisch te onderwijzen in de moskee van Smara en gebruikte daar zijn invloed als leraar om de kern van een ondergrondse antikolonialistische beweging te rekruteren. Deze zou bekend worden als de Harakat Tahrir Saguia el-Hamra wa Oued ed-Dahab (Organisatie voor de bevrijding van Saguia el-Hamra en Oued ed-Dahab) of eenvoudiger als al-Hizb al-Muslim, de Moslim Partij. In een interview met het Algerijnse dagblad *La République*, gepubliceerd in januari 1971, een paar maanden nadat de Spaanse autoriteiten de beweging de kop in gedrukt hadden, zeiden twee van de leiders in ballingschap, dat er drie hoofddoelstellingen waren: binnenlandse autonomie, een "overeenkomst tussen de organisatie en de Spaanse regering over het tijdstip waarop onafhankelijkheid van de Sahara

geproclameerd zou worden en de Spaanse troepen zouden vertrekken” en “een verbod op de exploitatie van de mineralen zonder toestemming van de organisatie”.⁸² De Harakat Tahrir was de eerste politieke beweging van het Saharaanse volk, die haar basis in de stad had. Ze stond zowel omvattende sociale hervormingen als nationale bevrijding voor. Volgens een rapport van de Spaanse militaire inlichtingendienst, geschreven in juni 1970, streefde ze naar “afschaffing van de *shioukh*, niet alleen van de huidige, maar van de instelling als zodanig”. De leden van de beweging “willen de stamstructuur vernietigen” en “willen ook reorganisatie van de bestaande instellingen, de Algemene Vergadering, de Djemaa, inclusief”.⁸³ In de lente van 1970 bespeurden de koloniale autoriteiten wijdverbreide steun aan de beweging onder Saharanen in de steden. Het meest alarmerend was, dat onder de aanhangers “een aanzienlijk aantal soldaten van de Tropas Nómadas, politieagenten, tolken, chauffeurs, administratief personeel en Koran-leraren waren, dat wil zeggen vrijwel alle personeel met een vertrouwelijke post bij de *jefes de puesto*”.⁸⁴ De Harakat Tahrir was ook hulp gaan zoeken bij de regeringen van de Arabische buurlanden. Het lukte de organisatie, gebruik makend van de *mouggar* van Tindouf, een jaarmarkt die bezoekers uit de gehele Westelijke Sahara aantrekt, om op 8 mei 1970⁸⁵ een notitie met haar doelstellingen te overhandigen aan Algerijnse ambtenaren in Tindouf. Een soortgelijk verzoekschrift aan de Marokkaanse en Mauretaanse regering was gepland, maar nog niet ingediend, toen in juni 1970 de Spanjaarden toesloegen. Het lot van de beweging was bezegeld, toen ze besloot om uit de clandestiniteit te treden met het organiseren van een tegendemonstratie voor een door de regering gesteunde manifestatie, waar generaal José María Pérez de Lema y Tejero een toespraak hield, in El Aaiún, op 17 juni 1970. Het Vreemdelingenlegioen opende het vuur op de tegendemonstranten en doodde een aantal van hen – twee

volgens de Spaanse regering, tien tot twaalf volgens Arabische bronnen uit die tijd.⁸⁶ De repressie die daarop volgde, verpletterde de Harakat Tahrir. Honderden leden werden gearresteerd. Terwijl de meesten na een paar dagen vrijgelaten werden, werden de belangrijkste activisten van de beweging maandenlang vastgehouden, sommigen op de Canarische Eilanden, en daarna gedeporteerd naar Marokko of Mauretanië. Bassiri werd in de nacht van 17 op 18 juni gearresteerd en is sindsdien nooit meer tevoorschijn gekomen. De Spaanse regering beweerde later, dat ze hem naar Marokko overgebracht had, maar de Marokkaanse autoriteiten ontkennen dat hij ooit is aangekomen. Veel Saharanen geloven dat hij is vermoord door de Spanjaarden die hem gevangen namen.⁸⁷

De Saharaanse diaspora

Bassiri was niet de enige nationalistische leider van het Saharaanse volk die een groot deel van zijn kinderjaren of jeugd buiten de Spaanse Sahara, in een van de aangrenzende gebieden, had doorgebracht. Veel van de mensen die in mei 1973 het Front Polisario oprichtten, drie jaar na de instorting van de Harakat Tahrir, waren afkomstig uit Saharaanse gemeenschappen in Zuid-Marokko of Noord-Mauretanië. Jonge Saharanen die aan de universiteit gestudeerd hadden, speelden een grote rol in het ontstaan van deze beweging. De sedentarische onder de *ahel es-Sahel* was ras voortgeschreden, zowel in Zuid-Marokko, Noord-Mauretanië als binnen de grenzen van de Westelijke Sahara. Politieke en economische factoren hadden vele duizenden Saharanen in 1958, na instorting van het Bevrijdingsleger, ertoe gebracht zich in Zuid-Marokko te vestigen. Zij hadden een groot deel van hun kudden verloren tijdens de oorlog met de Fransen en de Spanjaarden en veel van de overgebleven dieren stierven in de droogteperiode daarna, tussen 1959 en 1963. Totaal verarmd

vestigden zij zich in Zuid-Marokkaanse nederzettingen als Tan-Tan, Tarfaya, Zaag en Goulimine, waar ze een uitkering, werk en opleiding konden krijgen. En om aan de bittere armoede de ontkomen, sloot menigeen zich aan bij de FAR, na de ontbinding van het Bevrijdingsleger. In 1966 leefden, volgens tellingen van het Marokkaanse ministerie van Binnenlandse Zaken, 27.976 leden van stammen uit de Westelijke Sahara in de provincie Tarfaya.⁸⁸ Er waren er zeker nog enkele duizenden verder weg in het noorden, en hoogstwaarschijnlijk waren er in 1974 minstens 40.000 tot 50.000 Saharanen in Marokko. Net zo vestigden zich duizenden Reguibat-leden en andere Saharanen in de loop van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig in Noord-Mauretanië. Dit was deels gevolg van de groei van de werkgelegenheid in Zouerate en Nouadhibou, dankzij de opbouw van de ijzerertsindustrie en de ontwikkeling van de economische en bestuurlijke infrastructuur. Leden van de Reguibat vestigden zich ook in Zuid-West-Algerije, vooral rond Tindouf. Zij werden gesteund door de Algerijnse regering, die in 1966 een vestigingsprogramma voor de Reguibat lanceerde. Aan het begin van de jaren zeventig werden leden van de Reguibat, die door de droogte alles verloren hadden, geholpen bij het opzetten van landbouwnederzettingen bij Abadla, ten zuidwesten van Bechar, en bij Oum el-Assel, Ain Naga en Hassi Abdallah bij Tindouf. In 1975 waren er zo'n 18.000 Reguibat-leden in Algerije en daarvan hadden er minstens 10.000 een vaste verblijfplaats.⁸⁹

Ondanks de verstrooiing van het Saharaanse volk over verschillende landen bleef het verwantschapsgevoel onder de leden van stammen en stamfracties, ook al waren die door politieke grenzen van elkaar gescheiden, opvallend sterk. Behalve degenen die in vaste nederzettingen geboren en getogen waren, waren ze vroeger allen nomaden geweest. De

meesten van hen hadden familie in een van de andere landen met een Saharaanse gemeenschap. “Vanwege de sterke verwantschap tussen de Saharanen van de Westelijke Sahara en die in bij voorbeeld de Marokkaanse provincie Tarfaya of de grensstreken van Mauretanië”, aldus een missie van de VN die in mei 1975 de omstandigheden in de Westelijke Sahara onderzocht, “is het uiterst moeilijk vast te stellen wie tot de inheemse Saharaanse bevolking van het gebied gerekend moet worden.”⁹⁰ “Het is duidelijk dat elke telling van inheemse personen, die buiten het Grondgebied gehouden wordt, een gigantische opgave is. Volgens de Spaanse autoriteiten en de door ons gepolste vertegenwoordigers van de Saharaanse politieke beweging ter plaatse, kan dit enkel en alleen gerealiseerd worden, wanneer mensen duidelijk kunnen aantonen dat ze deel uitmaken van sociale groepen en familieverbanden (fracties en subfracties van stammen) binnen het Grondgebied.”⁹¹

Omdat de Saharanen in de buurlanden zulke nauwe familiebanden onderhielden met degenen in de Spaanse kolonie, mag het niet verwonderlijk heten, dat ook zij een belangrijke rol zouden gaan spelen in de Saharaanse nationalistische beweging. Dit gold vooral voor die Saharanen die in de buurlanden middelbaar of hoger onderwijs gevolgd hadden. Bassiri, die zelfs nog verder van huis gegaan was, was slechts één voorbeeld.

El-Ouali en de oorsprong van het Front Polisario

In de oorlog van 1957-'58 en kort daarna werden ongeveer 1000 Saharaanse kinderen toegelaten tot Marokkaanse scholen. En ongeveer 40 van hen was het gelukt om op een universiteit in Marokko te komen. Eén bron vermeldt dat in 1975 16 Saharanen afstudeerden aan Marokkaanse universiteiten.⁹² Aan de Mohammed V Universiteit in Rabat

kwamen tussen 1970 en 1972 verscheidenen van de studenten die later, in 1973, een beslissende rol zouden spelen bij de oprichting van het Front Polisario, voor het eerst bij elkaar. De meest invloedrijke van hen, de man die later de eerste algemeen secretaris van het Front Polisario zou worden, was een Reguibi genaamd El-Ouali Mustapha Sayed, of 'Lulei'. Hij was geboren omstreeks 1948 en had in zijn kinderjaren als nomade geleefd. Toen hij ongeveer tien jaar oud was, vestigden zijn ouders zich met hem en zijn vijf broers en zussen, na de nederlaag van het Bevrijdingsleger, in Tan-Tan. Zoals veel van de Saharanen die zich in deze periode in Zuid-Marokko vestigden, was zijn familie heel arm. Dankzij studiebeurzen van de regering was hij in staat een aantal lagere en middelbare scholen te bezoeken, en in 1970, na behalen van zijn baccalaureaat, aan de rechtenfaculteit van de Mohammed V Universiteit te gaan studeren. De meeste Saharaanse medestudenten van hem hadden een soortgelijke achtergrond.⁹³

Een aantal van deze studenten, onder wie El-Ouali, was in de jaren 1970-'72 lid van een los georganiseerd Saharaanse studentencollectief in Rabat. Tekenend voor hen is, dat ze niet op de eerste plaats de vestiging van een onafhankelijke staat in de Westelijke Sahara voorstonden. Hun eerste doel was verzet tegen de Spanjaarden, niet zozeer een specifieke postkoloniale status voor het gebied. Ironie of paradox alweer van de geschiedenis van de Sahara is dan ook, dat deze studenten zich tussen 1970 en 1972 hevig inspanden om steun te verwerven voor hun zaak bij de Marokkaanse oppositiepartijen, die meer dan ieder ander de Groot-Marokkaanse gedachte in hun vaandel voerden. Voor de Saharaanse studenten in Marokko was het de natuurlijkste zaak van de wereld, dat zij zich om te beginnen tot de Marokkaanse oppositie wendden, die zolang tekeer gegaan was tegen het regime van Hassan, omdat dat collaboreerde

met Spanje en de Saharaanse kwestie onder tafel gewerkt had. Zo zochten El-Ouali en zijn kameraden steun bij Allal el-Fassi, Ali Yata, Abderrahim Bouabid en andere figuren uit de Marokkaanse oppositie van toen.⁹⁴

Ook al waren de studenten rond El-Ouali in deze begintijd strikt genomen nog geen 'Saharaanse nationalisten', tussen 1971 en 1974 maakten ze een snelle politieke ontwikkeling door. Ze begonnen zich eerst en vooral kritisch uit te laten over de Marokkaanse oppositiepartijen, die niet bereid leken verder te gaan dan hun verbale strijdbaarheid tegen de Spanjaarden en weigerden praktische steun te verlenen aan de plannen een nieuwe guerrillastrijd tegen de Spanjaarden te ontketenen. Voor de Saharaanse studenten stond wel vast dat zij hun toevlucht tot de wapens moesten nemen; dat had hen het lot van de Harakat Tahrir geleerd. Op de tweede plaats stuurden ze in 1971, toen zij voorbereidingen troffen voor hun nieuwe beweging, geheime agenten naar de Westelijke Sahara, om de politieke omstandigheden daar te onderzoeken en politieke contacten aan te knopen. Zo kwamen zij in aanraking met antikolonialistische Saharanen, vaak voormalige leden of aanhangers van de Harakat Tahrir, die een onafhankelijke Saharaanse staat wilden oprichten. Tegelijkertijd zochten ze contact met Saharanen die verder van huis leefden, in centra van de Saharaanse diaspora zoals Zouerate en Tindouf. Ze spanden zich in het bijzonder in om steun te krijgen van Saharanen in Zuid-Marokko. De zelfstandige uitvoering van dit organisatorische werk door louter Saharanen versterkte de idee van de Saharaanse eigenheid en autonomie. Op de vierde plaats begon deze studentengroep steun te zoeken bij een aantal buitenlandse, Arabische regeringen, met name die van Algerije, Libië, Irak, Mauretanië en Marokko. Ondanks een formeel verzoekschrift tot hulp aan de Marokkaanse regering, begon de El-Ouali groep in de lente van 1972 uiteindelijk moeilijkheden te

krijgen met de Marokkaanse autoriteiten. In Marokko heerste op dat moment politieke hoogspanning. Die kwam tot uitdrukking in twee coupogingen in 1971 en 1972, politieke schermutselingen tussen het paleis en de Kutlah al-Wataniya (een 'nationaal front' dat de UNFP en de Istiqlal Partij verenigde), een uitbarsting van arbeidsconflicten en de radicalisering van de studenten, die culmineerde in het verbod van de Union Nationale des Etudiants Marocains (UNEM) in januari 1973. In maart en in mei 1972 maakte de politie een einde aan anti-Spaanse demonstraties van Saharaanse studenten en jongeren in Tan-Tan. Een aantal demonstranten, onder wie El-Ouali, werd korte tijd vastgehouden.⁹⁵

De incidenten van Tan-Tan bevestigden de groep in haar vrees, dat de oprichting van een Saharaanse bevrijdingsbeweging op Marokkaans grondgebied ernstige politieke risico's inhield. El-Ouali had intussen, als resultaat van zijn onophoudelijke reizen, banden aangeknoopt met andere kernen van strijdbare Saharanen in Zouerate, waartoe ook twee veteranen uit het Bevrijdingsleger, M'hamed Ould Ziou en Ahmed Ould Qaid (welke laatste eveneens actief was geweest in de Harakat Tahrir) toe behoorden. In die tijd gaf het verre Libië op kleine schaal hulp, terwijl Algerije, blijkbaar gedesillusioneerd door zijn ervaring met de Morehob, die weigerde (en het Front Polisario tot de lente van 1975 geen hulp van enige betekenis gaf). Het lukte de groep in Zouerate om voor El-Ouali en enkele van zijn kameraden uit Marokko een verblijfsvergunning te krijgen. Zo werden de laatste voorbereidingen voor de oprichting van het Front Polisario, begin 1973, in Mauretanië getroffen. Het oprichtingscongres werd uiteindelijk gehouden ergens dicht bij de grens tussen Mauretanië en de Westelijke Sahara, op 10 mei 1973. Daar werd het Front Polisario uitgeroepen tot "enige uitdrukking van de wil van de massa's, dat kiest voor revolutionair geweld

en de gewapende strijd als weg waarlangs het Saharaanse volk zijn volledige vrijheid kan heroveren en de manoeuvres van de Spaanse kolonialisten kan verijdelen".⁹⁶

Het oprichtingsmanifest van het Front noemde onafhankelijkheid niet expliciet als doel. De formulering 'volledige vrijheid' was waarschijnlijk zo gekozen, omdat hij voor meerdere uitleg vatbaar was. Nog in januari 1973 had El-Ouali een nota voor UNFP-ballingen in Algiers geschreven, die integratie van de Westelijke Sahara in Marokko leek te onderschrijven.⁹⁷ En het Front Polisario gaf twee jaar later, toen het in juli 1975 de balans opmaakte van zijn vooruitgang, zelf toe dat "de Revolutie in het eerste jaar nog niet duidelijk was ten aanzien van bepaalde doelstellingen".⁹⁸ Deze dubbelzinnigheid weerspiegelde de uiteenlopende achtergronden van de eerste militanten van de beweging en de verschillende invloeden die ze ondergaan hadden. De ex-studenten uit Marokko bleven aanvankelijk blijkbaar 'achter' in Saharaans nationalisme. Zij moesten nu, gedesillusioneerd door zowel de regering als de oppositie in Marokko, hun banden met dat land doorsnijden en de kern van een bevrijdingsbeweging vormen met Saharanen uit de Spaanse kolonie en Mauretanië, die een geheel andere achtergrond en visie hadden. Zij moesten een moeilijke guerrillaoorlog voeren tegen Spanje (de eerste aanval werd tien dagen na de oprichting van het Front uitgevoerd), zonder noemenswaardige steun van enige buitenlandse regering. Ze konden werkelijk alleen op zichzelf vertrouwen en op steun uit het Saharaanse volk. En verder konden ze erop rekenen dat ze, in geval van nood, aan het Spaanse leger konden ontkomen door de grens over te slippen naar de uitgestrekte, oncontroleerbare woestijnvlakten van Noord-Mauretanië. Hun noodgedwongen vertrouwen op eigen kracht was doordrenkt van bitterheid tegenover de regeringen van de buurlanden. Zo veroordeelde een nota van het Front

Polisario, die in maart 1974 verspreid werd, “het stilzwijgen van Arabische landen, met name van de Maghreb en Marokko in het bijzonder, ten aanzien van het koloniale optreden van Spanje en de wrede onderdrukking van de bevolking”.⁹⁹ Mauretanië zou, volgens Ahmed Babe Miske, een ex-politieman uit Mauretanië die zich in 1975 bij het Front Polisario aansloot en tot 1978 lid was van het politiek bureau, “de kansen op succes hebben kunnen vergroten en concreet vorm hebben kunnen geven aan de vele banden die de twee volkeren verbinden, deze kunnen versterken en de eenwording van de volkeren bevorderen, als ze de beweging had ondersteund”.¹⁰⁰ De Mauretaanse regering was in 1973 en 1974 wel bereid Polisario-strijders op te nemen en een oogje dicht te knijpen bij bepaalde activiteiten op Mauretaans grondgebied, maar ze gaf de beweging nooit militaire steun en zorgde ervoor dat de betrekkingen met Spanje geen gevaar liepen. Tenminste twee keer, in juli en oktober 1973, werden Polisario-strijders gearresteerd in Mauretanië. Bij de laatste gelegenheid konden gevangengenomen leden van een Spaanse patrouille bevrijd en overgedragen worden aan de Spaanse autoriteiten.¹⁰¹

Op het tweede congres, dat van 25 tot 31 augustus 1974 gehouden werd, sprak het Front zich ondubbelzinnig uit voor totale onafhankelijkheid. Het Front Polisario zei later over dit congres, dat het een “keerpunt” markeerde, omdat het “de doelstellingen van de Revolutie op korte en lange termijn helder en wetenschappelijk” formuleerde.¹⁰² In een manifest dat het congres uitvaardigde, werd verklaard, dat “het Saharaanse volk geen andere keus heeft, dan te strijden voor onafhankelijkheid en de soevereiniteit over het land en zijn rijkdommen”.¹⁰³

Waarschijnlijk was de overweldigende meerderheid van het Saharaanse volk in de Westelijke Sahara op dat moment

nationalistisch gezind, maar het Front Polisario zelf was nog maar een uiterst kleine guerrillagroep. Het waren de dramatische politieke veranderingen in 1974-’75 die ertoe leidden dat de West-Saharanen zich *en masse* bij de beweging aansloten. Vanwege de Lissabon-coup in april 1974 en de daarop volgende ineenstorting van het Portugese rijk in Afrika maakte Spanje eindelijk aanstalten om de op de lange baan geschoven belofte van zelfbeschikking voor de Saharanen ten uitvoer te brengen. In juli 1974 werd onthuld, dat er plannen bestonden voor een *estatuto político*, waardoor binnenlands zelfbestuur ingevoerd zou worden. De Djemaa zou omgevormd worden tot een werkelijk wetgevende macht en er zou een gedeeltelijk Saharaanse ‘Raad van Bestuur’ benoemd worden.¹⁰⁴ Een maand later kondigde Spanje aan, dat het tenslotte het lang uitgestelde referendum wilde houden in de eerste helft van 1975.¹⁰⁵ In de hoop de wezenlijke economische belangen in het gebied te kunnen behouden, richtte het Franco-regime zelfs een eigen ‘gematigde’ nationalistische partij op, de Partido de la Unión Nacional Saharai (PUNS), onder leiding van een jonge Reguibi, Khalihenna Ould Rachid, die een opleiding tot ingenieur gevolgd had in Las Palmas en Madrid. De partij moest de invloed van het Front Polisario ondergraven en het land, in nauwe samenwerking met Spanje, naar de onafhankelijkheid voeren.¹⁰⁶ Een parallel met de manier waarop Frankrijk Mokhtar Ould Daddah aan het einde van de jaren vijftig de weg bereidde voor het leiderschap over het onafhankelijke Mauretanië, dringt zich op.

Koning Hassan reageerde woedend op de plotselinge ommezwaai in de Spaanse politiek. Jarenlang had hij zo goed als apathisch toegezien bij de Spaanse aanwezigheid in de Westelijke Sahara. Maar nu trok hij alle registers open om te verhinderen dat het gebied de weg naar onafhankelijkheid zou inslaan en zodoende voorgoed buiten de greep van Marokko

zou komen, net als Mauretanië vijftien jaar daarvoor. Hij schiep een sfeer van heilige oorlog, van *jihad*, om ‘de Saharaanse provincies van Marokko te heroveren’ en kreeg daarmee ongekend veel politieke steun in het binnenland. Hij schoof de oppositiepartijen aan de kant en maakte zo een spectaculaire *come-back* in de binnenlandse politiek na de door crises verscheurde beginjaren zeventig. De koning twijfelde er niet aan dat het Spaanse referendum, als het echt gehouden zou worden, zou resulteren in de keuze voor onafhankelijkheid; daarom kondigde hij aan, op 20 augustus 1974, dat Marokko zich ertegen zou verzetten dat de keuze voor onafhankelijkheid in het referendum werd opgenomen.¹⁰⁷ Geschrokken van de heftige Marokkaanse protesten tegen zijn plannen, bond Spanje in. Het referendum werd opgeschort en de *estatuto político* nietig verklaard. De PUNS, die voor de Saharaanse aanhangers zijn bestaansgrond vond in Spanjes belofte dat er langs wettelijke weg vooruitgang geboekt zou worden in de richting van onafhankelijkheid, raakte in diskrediet. Kolonel Luis Rodríguez de Viguri y Gil, die toen opperbevelhebber was van het koloniaal bestuur in El-Aaiún, herinnerde zich later dat de opschorting van het plan voor binnenlandse autonomie onder druk van Marokko alle vertrouwen bij de Saharaanse bevolking wegnam. “Vooral de jongeren, die zeer ontgoocheld waren, begonnen zich massaal bij het Front Polisario aan te sluiten”, zei hij, “en veel soldaten, met name van de Tropas Nómadas en de Policía Territorial, liepen over naar de kampen van het Front Polisario in Algerije.”¹⁰⁸

De komst van de onderzoekscommissie van de VN, op 12 mei 1975, werkte als katalysator die de Saharaanse stadsbevolking op straat bracht om voor de eerste keer, massaal, in het openbaar, haar steun aan het Front Polisario te betuigen – zoals de komst van de Commissie Pearce de Afrikaanse nationalist in Zimbabwe ertoe bracht de straten

op te stromen om te laten zien dat ze tégen de in 1971 door Sir Alec Douglas Home voorgestelde regeling in Rhodesië waren.¹⁰⁹ De bezoekers van de VN werden overal verwelkomd door grote pro-Polisario betogingen, waar soms vrijwel de gehele Saharaanse bevolking van de steden waar ze gehouden werden aan meedeed. De PUNS werd geheel overvleugeld door de enorme steun voor het Front Polisario en viel in het volgende half jaar geleidelijk aan uit elkaar. Vrijwel geen enkele Saharaan betuigde steun aan integratie met Marokko en Mauretanië. De bevindingen van de VN waren eenduidig. “Overal waar de missie kwam, werd ze ontvangen door massale politieke demonstraties en ze had talrijke privé-contacten met vertegenwoordigers van alle geledingen uit de Saharaanse samenleving”, berichtten de leden van de missie. “Door dit alles werd het de missie duidelijk dat er een enorm grote consensus onder de Saharanen in het gebied heerste ten gunste van onafhankelijkheid en tegen integratie met welk buurland dan ook.”¹¹⁰ De missie geloofde, “gezien alle steun aan het Front Polisario, met name de massale demonstraties waarvan zij getuige was in het gehele gebied, [...] dat haar bezoek als katalysator gediend had om dat wat daarvoor grotendeels onderdrukt was, in het openbare politieke krachtenveld te brengen. De missie vond het veelbetekenend dat dit ook voor de Spaanse autoriteiten, die zich tot dan toe slechts beperkt rekenschap gegeven hadden van de diepgaande politieke bewustwording van de bevolking, als een verrassing kwam”.¹¹¹

Zo kon er zes maanden vóór de Akkoorden van Madrid van 14 november 1975, waarmee de Spaanse regering (in een radicale omkering van de vroegere politiek) Marokkaanse en Mauretaanse troepen toestemming gaf zijn kolonie binnen te marcheren, geen twijfel over mogelijk zijn dat de grote meerderheid van het Saharaanse volk in het gebied vóór onafhankelijkheid was. Bovendien had zij haar verbondenheid

met het Front Polisario tot uitdrukking gebracht. Toch liet zelfs het Front Polisario in de zomer van 1975, toen de Marokkaanse dreiging toenam, doorschemeren dat het eventueel bereid was om de volledige onafhankelijkheid op te geven en een federatie met Mauretanië aan te gaan om de Marokkanen buiten de deur te houden. De culturele banden tussen het Saharaanse volk en de *beidan* van Mauretanië droegen er zeker toe bij dat dit een acceptabele tweede keus werd. En de zwakte van het regime in Nouakchott, vergeleken met dat in Rabat, leek integratie met Mauretanië aanvaardbaar te maken. Op politiek niveau wilde het Front Polisario het pakt ondermijnen dat steunde op de belofte in de toekomst het gebied op te delen. Hassan had dat Mokhtar Ould Daddah toegezegd tijdens een topconferentie van de Arabische Liga gehouden van 26 tot 29 oktober 1974, om af te komen van het gezeur van de Mauretaanse tegen-claim.¹¹² Daarom bezocht El-Ouali Mustapha Sayed, ergens in mei-juni 1975, de Mauretaanse president in zijn paleis in Nouakchott, en stelde gedurende een twee uur durend gesprek aan hem voor te komen tot een Saharaans-Mauretaanse federatie, met Mokhtar Ould Daddah als president.¹¹³ Maar het was tevergeefs. Mokhtar Ould Daddah misrekende zich in zowel het Front Polisario als in diens nieuwe, machtige bondgenoot Algerije, en bleef zijn verbintenis met koning Hassan trouw. De ondertekening, kort daarna, van de Akkoorden van Madrid door zijn regering, het militaire bondgenootschap met Marokko in de daarop volgende oorlog, en het verdrag tot opdeling van april 1976 deed het laatste restje belangstelling voor een federatie met Mauretanië aan de kant van het Front Polisario verdwijnen.

De bittere oorlog met Marokko en Mauretanië en de stroom vluchtelingen in het kielzog daarvan, zette de kroon op het ontstaansproces van een Saharaans nationaal bewustzijn. Het bracht Saharanen van verschillende stammen bij elkaar in

vluchtelingenkampen en guerrilla-eenheden, die een uitzonderlijk afmattende en moeilijke strijd streden. Dat verdiepte hun gevoel van nationale trots en eenheid. En het sterke verwantschapsgevoel tussen Saharanen aan deze en aan gene zijde van de oude grenzen van de Westelijke Sahara spoorden vele duizenden Saharanen uit Zuid-Marokko, Noord-Mauretanië en Zuid-West-Algerije ertoe aan zich aan te sluiten bij de exodus naar de Polisario-kampen bij Tindouf.¹¹⁴ Zo overschreed het aantal Saharanen daar tenslotte het totale aantal dat de Spaanse volkstelling in 1974 in de Westelijke Sahara vastgesteld had. In een nieuw, boven de stammen uitgaand verband, had het oude gebod van *asabiya* Saharanen uit de oude Spaanse kolonie bijeengebracht om te vechten voor de geboorte van een nieuwe natie.

Kolofon

Deze tekst is een vertaling van het artikel van Tony Hodges: 'The Origins of Sahrawi Nationalism', gepubliceerd in: *Third World Quarterly*, January 1983, Vol. V, No. 1

Vertaling:
Hilde Marijnissen

Foto pag. 1:
Voorzijde: © Geert van Kesteren, Amsterdam, 2002

Uitgave 1985: Stichting Gastarbeidwinkel, Nijmegen

Uitgave 2004: Stichting Zelfbeschikking West-Sahara
p/a Leo Ottplaats 39
3031 CL Rotterdam
Tel. 010-2141191
E-mail:
st.zelfbeschikkingwest-sahara@planet.nl
Website: www.west-sahara.nl
Postbankrek. 9523538 ten name van Stichting
Zelfbeschikking West-Sahara te Leiden

Bij gebruikmaking van citaten van de tekst of fragmenten daarvan, gelieve steeds de bron (volledige titel en uitgever) te vermelden.

Noten

¹ Over strooptochten in de Saharaanse maatschappij, zie Pierre Bonte, 'La guerre dans les sociétés d'éleveurs nomades', *Cahiers du Centre d'Etudes et de Recherches Marxistes* (Parijs), No. 133, 1977, pp. 42-67; Julio Caro Baroja, *Estudios Saharianos*, Instituto de Estudios Africanos Madrid, 1955, pp. 92-93 en 341-347; en David M. Hart, 'The Social Structure of the Rgibat Bedouins of the Western Sahara', *The Middle East Journal*, 16(4), Herfst 1962, pp. 525-526.

² Zie voor het systeem van afstamming in de Saharaanse stammen Caro Baroja, op. cit., pp. 3-17; voor wat betreft *diya* of 'bloedschuld', zie *ibid.*, pp. 17-18.

³ Het kastesysteem in de traditionele West-Saharaanse maatschappij: *ibid.*, pp. 25-53; en Juan Bautista Vilar Ramírez, *El Sahara y el hamitismo norteafricano: estudios antro-po-historicos saháríco-magrebíes*, Instituto de Estudios Africanos, Madrid, 1969, pp. 106-143. Het enkelvoud van *shorfa* is *sherif*.

⁴ Zie Caro Baroja, op. cit., pp. 18-22; en Hart, loc cit., pp. 518-519.

⁵ Caro Baroja, op. cit., pp. 65-66. De term Sahel is, vanzelfsprekend, relatief. In de strikte betekenis van het woord is het van toepassing op de kust; in dat geval gaat het bij *ahel es-Sahel* om kleine vissersstammen die langs de kust leefden.

⁶ Frank E. Trout, *Morocco's Saharan Frontiers*, Genève: Droz, 1969, pp. 144-145.

⁷ Francis de Chassey, *La Mauritanie, 1900-1975, de l'ordre colonial à l'ordre néo-colonial entre Maghreb et Afrique noire*, Parijs, Editions Anthropos, 1978, p. 25

⁸ Francis de Chassey, 'Des ethnies et de l'impérialisme dans la genèse des nations, des classes et des Etats en Afrique: le cas du Sahara occidental', *L'homme et la société*, Nrs. 45-46, juli-september en oktober-november 1977, pp. 115-116.

⁹ Trout, op. cit., pp. 420-423.

¹⁰ *Chroniques Etrangères: Espagne* (La Documentation Française, Parijs), No. 181, 31 maart 1957.

¹¹ *Chroniques Etrangères*: No. 190, 31 december 1957.

¹² Voor een gedetailleerd verslag van de Operatie Ouragan en haar achtergronden, zie Georges Caffard, *Les carnets secrets de la décolonisation*, Parijs, Calmann-Lévy, 1965, pp. 251-293.

¹³ Tomás García Figueras, *Santa Cruz de mar Pequeña, Ifni, Sahara. La acción de España en la costa occidental de Africa*, Madrid, Ediciones Fe, 1941, p. 310.

¹⁴ Francisco Hernández-Pacheco en José María Cordero Torres, *El Sahara Español*, Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1962, p. 127.

- ¹⁵ Resumen estadístico del Africa Español (1953-1954), Madrid, Dirección General de Marruecos y Colonias e Instituto de Estudios Africanos, 1954, pp. 345-346 en p. 381.
- ¹⁶ Voor een volledig verslag van de geschiedenis van de oliewinning in de Westelijke Sahara, zie Tony Hodges en James Ball, 'Oil and the Western Sahara Conflict', *Quarterly Energy Review: Africa*, Economist Intelligence Unit, Londen, 2^e kwartaal 1982, pp. 1-4.
- ¹⁷ Zie voor de fosfaatindustrie van Bou-Craa, *Fosfatos de Bu-Craa, SA*, Instituto Nacional de Industria, Madrid, 1972.
- ¹⁸ Manuel Melis Claveria, 'La provincia de Sahara ante el plan de desarrollo económico y social', *Africa*, No. 295, juli 1966, p. 4.
- ¹⁹ Report of the United Nations Visiting Mission to Spanish Sahara, 1975, in *General Assembly Official Records, 30th Session*, Supplement No. 23, UN Document A/10023/Rev. 1, p. 52.
- ²⁰ Virginia Thompson en Richard Adloff, *The Western Saharans*, Londen, Croom Helm, 1980, p. 123.
- ²¹ *Resumen estadístico del Sahara Español (Año 1969)*, Madrid: Instituto de Estudios Africanos, p. 10; Report of the UN Visiting Mission to Spanish Sahara, loc. cit., p. 38.
- ²² *Censo-74*, Servicio de registro de población, censo y estadística, El-Aaiún, 1974, p. 74.
- ²³ *Ibid.*, p. 74
- ²⁴ J. Maestre, *El Sahara en la crisis de Marruecos y España*, Madrid, Akal, 1975, p. 190.
- ²⁵ UN Document A/9623/Add. 4 Part 2, 13 november 1974, pp. 24-25.
- ²⁶ *Seconds résultats provisoires du recensement général de la population (population au 1er janvier 1977)*, Bureau central de la population, Ministère du plan et des mines, Nouakchott, pp. 13, 17.
- ²⁷ *Censo-74*, pp. 5, 44; Report of the UN Visiting Mission to Spanish Sahara, 1975, op. cit., p. 38.
- ²⁸ Decreto por el que se reorganiza el Gobierno General del Africa Occidental Española, 10 de Enero de 1958, *Boletín Oficial del Estado*, 14 januari 1958.
- ²⁹ *Ibid.*
- ³⁰ Ley 8/61, de 19 de Abril, sobre organización y régimen de la Provincia de Sahara, *Boletín Oficial del Estado*, 21 april 1961, p. 6062 ; Decreto de la Presidencia del Gobierno de 29 de noviembre por el que se aprueba el Ordenamiento de la Administración local para la Provincia de Sahara, *Boletín Oficial del Estado*, 12 december 1962.
- ³¹ Meervoud *shioukh*.
- ³² *Chroniques Etrangères: Espagne*, Nrs. 63-69, september 1963.

- ³³ John Mercer, *Spanish Sahara*, Londen, George Allen and Unwin, 1976, p. 200.
- ³⁴ Decreto 1024/67, 11 mei 1967; zie ook 'La Yemaa o Asamblea General del Sahara', *Africa*, No. 309, september 1967, p. 18, en Manuel Castilla Ortega, 'Se constituye la Asamblea General de Sahara', *Africa*, Nr. 310, oktober 1967, p. 8.
- ³⁵ Geciteerd in *Le Sahara occidental devant la Cour Internationale de Justice: Mémoire présenté par le Royaume du Maroc*, Rabat, 1975, p. 36. Allal el-Fassi was de leider van de belangrijkste oppositiepartij in Marokko, de Istiqlal, de Onafhankelijkheidspartij.
- ³⁶ 'Les relations hispano-marocaines', *Maghreb*, La Documentation Française, Parijs, Nr. 3, mei-juni 1964, p. 11.
- ³⁷ "Spanje en Marokko zijn de twee zuilen van Hercules die de toegang tot de Middellandse Zee bewaken", beweerde koning Hassan II op de top van Barajas. "Het is van onze twee landen dat, voor een groot deel, het lot van de vrije wereld afhangt."
- ³⁸ 'Les relations hispano-marocaines', p. 11.
- ³⁹ Rachid Lazrak, *Le contentieux territorial entre le Maroc et l'Espagne*, Casablanca, Dar el Kitab, 1974, p. 285.
- ⁴⁰ *Ibid.*, p. 310.
- ⁴¹ *Ibid.*, p. 352.
- ⁴² Interview met Mohammed Ma el-Ainin, Rabat, 16 oktober 1978, *Reuters*, Rabat, 13 januari 1967.
- ⁴³ Brieven van Edouard Moha aan ambassadeurs geaccrediteerd in Marokko, juli 1972; *Reuters*, Rabat, 5 maart 1973.
- ⁴⁴ Report of the United Nations Visiting Mission to Spanish Sahara, 1975, op.cit., p. 65.
- ⁴⁵ Traité de fraternité, de bon voisinage et de coopération entre le République algérienne démocratique et populaire et le Royaume du Maroc, in: *Journal officiel de la République Algérienne Démocratique et Populaire*, 8ste Jaargang, Nr. 11, 5 februari 1969, pp. 82-84.
- ⁴⁶ *Communiqué commun algéro-marocain*, Royaume du Maroc, Ministère des Affaires Etrangères, Division Presse et Information, DAP/5, 1 juni 1970.
- ⁴⁷ Convention relative au tracé de la frontière d'Etat établie entre le Royaume du Maroc et la République algérienne démocratique et populaire, *Journal Officiel de la République Algérienne Démocratique et Populaire*, 12de Jaargang, Nr. 48, 15 juni 1973, pp. 546-548.
- ⁴⁸ Traité de fraternité, de bon voisinage et de coopération entre la République islamique de Mauritanie et le Royaume du Maroc, *Journal Officiel de la République Islamique de Mauritanie*, 1970, pp. 233-234.
- ⁴⁹ U.N.F.P. (Union National des Forces Populaires), Resolutie van het Centraal Comité, 8 oktober 1972.

⁵⁰ Zie Bertrand Fessard de Foucault, 'La question du Sahara espagnol (II)', *Revue Française d'Etudes Politiques Africaines*, Parijs, Nr. 120, december 1975, pp. 75-76.

⁵¹ Resolutie 2072 van de Algemene Vergadering van de VN, 16 december 1975, in *General Assembly Official Records: 20th Session*, Supplement 14, UN Document A/6014, pp. 59-60.

⁵² Resolutie 2229 van de Algemene Vergadering van de VN, 16 december 1966, *General Assembly Official Records: 21th Session*, Supplement 16, UN Document A/6316, pp. 72-73.

⁵³ Zie voor een gedetailleerde geschiedenis van de ontwikkelingen in de politiek van de Verenigde Naties ten opzichte van de Westelijke Sahara 'The question of Western Sahara at the United Nations', *Decolonisation* (United Nations, New York), Nr. 17, oktober 1980.

⁵⁴ *Resolution on the Territories under Spanish Domination*, Raad van Ministers van de OAE, Addis Abeba, 1966, OAE-Document CM/Res.82 (VII).

⁵⁵ OAE-Document CM/Res.272 (XIX), Rabat, juni 1972.

⁵⁶ Lazrak, op. cit., p. 301.

⁵⁷ *ABC*, Madrid, 18 november 1966.

⁵⁸ *Maghreb Arabe Press*, Rabat, 17 mei 1967.

⁵⁹ Zygmunt Komorowski beweert dat deze huidige houding gedeeld wordt door Saharanen die een minderheid vormen in gebieden die door 'buitenstaanders' gedomineerd worden, of het nu het zwarte zuiden, de Maghreb of het noorden is. "Het wegtransport en de mijnontginning in de woestijn wijzen op vertegenwoordigers van alle inheemse stammen uit verschillende streken. Maar, gegeven het barre klimaat, zijn het vrijwel alleen maar Saharanen. Deze 'stand van zaken' brengt een tweedeling teweeg tussen 'ons' - wij die hier al generaties lang leven - en 'zij' - die van vruchtbare en rijke gronden in het noorden of zuiden gekomen zijn, waar droogte geen dreiging betekent, en die hier alleen tijdelijk komen om het beheer te voeren over ons en ons uit te buiten...". Zygmunt Komorowski, 'Formation de la conscience supratribale en partant des conditions ethniques du Sahara occidental', *Africana Bulletin*, University of Warsaw Centre of African Studies, Nr. 23, 1975, p. 116.

⁶⁰ Later, in mei 1975, suggereerde de Spaanse overheid aan de Verenigde Naties dat "op basis van de huidige bevolkingsstatistieken, de fosfaat, indien zij volledig aangewend zou worden, een inkomen per hoofd van de bevolking zou kunnen garanderen dat gelijk staat aan dat van sommige ontwikkelde Europese landen", Report of the United Nations Visiting Mission to Spanish Sahara, 1975, loc. cit., p. 52).

⁶¹ *ABC*, 18 november 1966 en 19 november 1966.

⁶² *ABC*, 8 december 1966.

⁶³ *ABC*, 19 november 1966.

⁶⁴ Geciteerd in Thomas M. Franck, 'The stealing of the Sahara', *American Journal of International Law* 70 (4), oktober 1976, p. 702.

⁶⁵ Redactioneel in *L'Opinion* (Rabat), 22 juli 1966.

⁶⁶ *Discours prononcé par SE Monsieur Mohammed Cherkaoui, ministres des Affaires Etrangères du Maroc, à la XXIIème session de l'Assemblée Générale, 13 octobre 1966*, Marokkaanse Regering.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Persconferentie van koning Hassan II, 30 juli 1970, in *Annuaire de l'Afrique du Nord, 1970*, CNRS, Parijs, 1971. p. 807.

⁶⁹ *Reuters*, Rabat, 23 juli 1973.

⁷⁰ *ABC*, 19 november 1966.

⁷¹ Gemeenschappelijke verklaring van de regeringen van Algerije, Marokko, Mauretanië en Marokko, 24 juli 1973 te Agadir, in UN Document A/10023/Rev.1, pp. 126-127.

⁷² C.C. Stewarts, *Human and Societal Factors*, voordracht gepresenteerd tijdens de conferentie over 'De Sahara en de politiek van de VS' van het US State Department, Washington DC, 7-8 februari 1979.

⁷³ *Statistical Yearbook*, UNESCO, 1973, pp. 732-733, geciteerd in Zygmunt Komorowski, op.cit., p. 115.

⁷⁴ De invloed van deze oorlogen voor nationale onafhankelijkheid is zeer duidelijk waarneembaar in de eerste uitgaven van *20 de Mayo*, het door het Front Polisario gepubliceerde bulletin, in 1973.

⁷⁵ John Mercer, op. cit., p. 202.

⁷⁶ 'El enseñanza media en el Sahara', *Africa*, Nr. 310, oktober 1967, p.11.

⁷⁷ Report of the United Nations Visiting Mission to Spanish Sahara, 1975, op. cit., p. 57.

⁷⁸ Ramiro Santamaría, 'La cultura, arma de paz en el Sahara español', *Africa*, Nr. 363, maart 1972, p. 8.

⁷⁹ Report of the United Nations Visiting Mission to Spanish Sahara, 1975, loc. cit., p. 58.

⁸⁰ Frederico Abascal, Sol Gallego en Enrique Bustamante, 'Sahara: documentos secretos', *Cuadernos para el Dialogo*, Madrid, 21 januari 1978, p. 17; *El Pueblo Saharaui en Lucha: documentos del Frente Popular para la Liberación de Saguia el Hamra y Rio de Oro*, Front Polisario, 1975, p. 2.

⁸¹ Interview met Mohammed Ma el-Ainin, Rabat, 16 oktober 1978.

⁸² *Reuters*, Algiers, 21 januari 1971.

⁸³ Informe del Estado Mayor del Sector del Sahara sobre 'el movimiento nacionalista denominado Organización del Pueblo Saharaui', 13 de Junio de 1970, in Frederico Abascal, Sol Gallego en Enrique Bustamante, op. cit., p. 16.

⁸⁴ Informe del delegado gubernativo de la Región Norte, Señor Lopéz Huertas, sobre la 'Organización Avanzada para la Liberación del Sahara y

los preparativos del día de Junio de 1970', in Frederico Abascal, Sol Gallego en Enrique Bastamante, op. cit. p. 15.

⁸⁵ *El Pueblo Saharaui en Lucha: documentos del Frente Popular para la Liberación de Saguia el Hamra y Río de Oro*, pp. 16-17, 1974.

⁸⁶ *Reuters*, Madrid, 20 juni 1970; *Reuters*, Nouakchott, 20 juni 1970; *Reuters*, Algiers, 21 januari 1971; *Maghreb Arabe Presse*, 18 juni 1970.

⁸⁷ Report of the United Nations Visiting Mission to Spanish Sahara, 1975, op. cit., p. 45.

⁸⁸ Attilio Gaudio, *Le dossier du Sahara occidental*, Parijs, Nouvelles Editions Latines, 1978, p. 45.

⁸⁹ Eugénie Muret, *Le processus de sédentarisation des nomades Reguibat de la région de Tindouf*, Algérie, ongepubliceerde dissertatie, pp. 21, 74-79.

⁹⁰ Report of the United Nations Visiting Mission to Spanish Sahara, op. cit., p. 39.

⁹¹ *Ibid.*, p. 39.

⁹² Leila Badia Itani, *Al-Polisario: qaid wa thawra*, Beiroet: Dar el-Masirah, 1978, p. 128; Interview met Mohammed Ma el-Ainin, Rabat, 16 oktober 1978.

⁹³ Onder hen bevindt zich, bij voorbeeld, Mohammed Lamine Ould Ahmed, een lid van de kleine sherifijnse stam, de Taoubalt, die in september 1957 door het Bevrijdingsleger naar Marokko geëvacueerd was, tezelfdertijd als Mohammed Sidi Ibrahim Bassiri. Deze zou later, in februari 1976, de eerste premier worden van de Democratische Arabische Republiek Sahara (DARS), maar in de vroege jaren zeventig was hij, net als El-Ouali, student aan de rechtenfaculteit van de Mohammed V Universiteit te Rabat. Daar studeerde op dat moment ook Mohammed Salem Ould Salek politieke wetenschappen, de toekomstige minister van Binnenlandse Zaken van de DARS, een Tidrarini, die zijn middelbare schoolopleiding zowel in El-Aaiún als in Marrakech genoten had. Aan de letterenfaculteit studeerde Omar Hadrani, een Reguibi, omstreeks 1947 geboren in de buurt van Goulimine. Hij zou later lid zijn van de negen men tellende Hoogste Leidinggevende Revolutionaire Staf. Onder deze studenten in Marokko bevonden zich nog andere toekomstige leiders van het Front Polisario. Interview met Mohammed Ma el-Ainin, Rabat, 16 oktober 1978; Leila Badia Itani, op. cit., pp. 130-134.

⁹⁴ El-Ouali leverde toentertijd een bijdrage aan een studie over het probleem van de Westelijke Sahara, 'De realiteit van onze wederrechtelijk ingenomen provincie Sahara', die gepubliceerd werd in het orgaan *El-Mabadi* (mei 1972) van de Moskou-gezinde Parti de Libération et du Socialisme (PLS).

⁹⁵ *El Pueblo Saharaui en Lucha: documentos del Frente Popular para la Liberación de Saguia el Hamra y Río de Oro*, pp. 21-27; Interview met Mohammed Ma el-Ainin, Rabat, 16 oktober 1978; Reuters, Rabat, 5 maart 1972 en 24 mei 1972.

⁹⁶ Manifest van 10 mei 1973, in *Sahara Libre*, Front Polisario, Algiers, Nr. 13, 20 mei 1976.

⁹⁷ 'Muthakkarat Mustapha el-Ouali haoual al-Sahra', *Alikhtiar Athaouri*, Parijs, Nrs. 19, 20, 21, 22, 23 en 25, oktober, november en december 1977, en januari, februari en april 1978.

⁹⁸ 'Balans van twee jaar strijd van ons volk', *20 Mai*, Front Polisario, Nr. 21, juli 1975, p. 15.

⁹⁹ *Reuters*, Rabat, 20 maart 1974.

¹⁰⁰ Ahmed-Baba Miske, *Front Polisario, l'âme d'un peuple*, Parijs, Editions Rupture, 1978, p. 38.

¹⁰¹ *20 de Mayo*, Front Polisario, Nr. 1, 1 november 1973; *20 Mai*, Nr. 21, 1975, p. 14. Voor de relaties tussen het Front Polisario en de Mauretaanse regering uit de begintijd 1973-1975, zie ook 'Omar Hadrani, Interviewed by Tony Hodges', *Africa Report*, maart-april 1978, p. 42.

¹⁰² 'Balans van twee jaar strijd van ons volk', op. cit., p. 15.

¹⁰³ 'Manifeste politique', in *Le peuple saharoui en lutte: documents du Front Populaire pour la Liberation de Saguia el Hamra et Rio de Oro*, Front Polisario, 1975, p. 50.

¹⁰⁴ Over het *estatuto politico*, zie het *Report of the United Nations Visiting Mission to Spanish Sahara*, 1975, op. cit., pp. 44-46.

¹⁰⁵ Brief van de permanente Spaanse vertegenwoordiger aan de Secretaris-Generaal van de VN, 20 augustus 1974, in UN Document A/9714.

¹⁰⁶ Over de PUNS, zie: Emilio Menéndez del Valle, *Sahara español: una descolonización tardía*, Madrid, Editorial Cuadernos para el Diálogo, 1975, pp. 17-19.

¹⁰⁷ *Discours du Sa Majesté Hassan II, 3 mars 1974 – 3 mars 1975*, Ministerie van Voorlichting, Rabat, 1975, p. 67.

¹⁰⁸ *Sahara 14-Nov-1975, La Traicion*, Asociación de Amigos del Sahara en IEPALA, Madrid, 1980, pp. 62-63. Het Front Polisario had toestemming van de Algerijnse regering om kampen te vestigen in de streek rond Tindouf, begin 1975.

¹⁰⁹ Martin Loney, *Rhodesia: White Racism and Imperial Response*, Londen, Penguin, 1975, pp 178-180.

¹¹⁰ Report of the United Nations Visiting Mission to Spanish Sahara, 1975, op. cit., p. 59.

¹¹¹ *Ibid.*, p. 59.

¹¹² Persconferentie van ZM de Koning met betrekking tot de resultaten van de zevende Arabische topconferentie, 30 oktober, in *Discours de Sa Majesté Hassan II, 3 mars 1974 – 3 mars 1975*, Ministerie van Voorlichting, Rabat, 1975, p. 114.

¹¹³ *Remarques Africaines*, Brussel, 15 augustus 1976; *Jeune Afrique*, Parijs, 1 april 1977.

¹¹⁴ Interviews met Polisario-gevangenen in Marokkaanse gevangenschap, El-Aaiún, oktober 1978.